

فی الابخرة المصلحة للجو من الاوباء . كتاب رسالته فی الادوية المشفية من الروائح الموزية .
 كتاب رسالته فی كيفية اسهال الادوية و انحدار^۱ الاخلاط . كتاب رسالته فی علة نفث الدم .
 كتاب رسالته فی اشفية السموم . كتاب رسالته فی تدبير الاصحاء . كتاب رسالته فی علة بحارين
 الامراض الحادة . كتاب رسالته فی نفس العضو الرئيس من الانسان والابانة عن الانسان^۲ .
 كتاب رسالته فی كيفية الدماغ . كتاب رسالته فی علة الجذام و اشفیه . كتاب رسالته فی عضة
 الكلب الكلب . كتاب رسالته فی الاعراض الحادثة من البلغم و علة موت الفجأة . كتاب رسالته
 فی وجع المعدة والنقرس . كتاب رسالته الى رجل فی علة شكاها اليه . كتاب رسالته فی اقسام
 الحميات . كتاب رسالته فی علاج الطحال الجاسی من الاعراض السوداوية . كتاب رسالته
 فی اجساد الحيوان اذا فسدت . كتاب رسالته فی قدر منفعة صناعة الطب . كتاب رسالته فی صنعة
 اطعمة من غير عناصرها . كتاب رسالته فی تغير^۳ الاطعمة .

کتابهای او در احکامیات^۳

كتاب رسالته فی تقدمة المعرفة بالاستدلال بالاشخاص العالية علی المسائل . كتاب
 رسالته الاول والثانية والثالثة الى صناعة الاحكام بتقاسيم . كتاب رسالته فی مدخل الاحكام
 علی المسائل . كتاب رسالته فی المسائل . كتاب رسالته فی دلائل النحسين فی برج السرطان .
 كتاب رسالته فی قدر منفعة الاختيارات . كتاب رسالته فی قدر منفعة صناعة الاحكام و من
 الرجل المسمى منجماً باستحقاق . كتاب رسالته المختصرة فی حدود الموالييد . كتاب رسالته
 فی تحويل سنی الموالييد . كتاب رسالته فی الاستدلال بالكسوفات علی الحوادث .

کتابهای او در جدلیات

كتاب رسالته فی الرد علی المناينه . كتاب رسالته فی الرد علی الثنوية . كتاب رسالته
 فی الاحتراس من خدع السوفسطائيين^۴ . كتاب رسالته فی نقض مسائل الملحدين . كتاب رسالته
 فی تثبيت الرسل عليهم السلام . كتاب رسالته فی الفاعل الحق الاول التام و الفاعل الثاني
 بالمجاز . كتاب رسالته فی الاستطاعة و زمان كونها . كتاب رسالته فی الرد علی من زعم ان للاجرام

۱- ف (وانجذاب) . ۲- ف (... والابانة عن الالباب) .

۳- مراد احكام نجومی است . ۴- ظاهراً مکرر . و در ضمن کتابهای

فلسفی آمده .

هويتها في الجو توقفات . كتاب رسالته في بطلان قول من زعم ان بين الحركة الطبيعية والعرضية سكون . كتاب رسالته في ان الجسم في اول ابداعه لساكن ولا متحرك ظن باطل . كتاب رسالته في التوحيد بالتفسيرات^١ . كتاب رسالته في بطلان قول من زعم ان جزاء لا يتجزى . كتاب رسالته في جواهر الاجسام . كتاب رسالته في اوائل الجسم . كتاب رسالته في افتراق الملل في التوحيد و انهم مجمعون على التوحيد وكل قد خالف صاحبه . كتاب رسالته في التمجيد . كتاب رسالته في البرهان .

كتابه‌های او در نفسیات

كتاب رسالته في ان النفس جوهر بسيط غير دائر موثر في الاجسام . كتاب رسالته في- مائة الانسان والعضو الرئيس منه . كتاب رسالته في خبر اجتماع الفلاسفة على الرموز- العشقية . كتاب رسالته فيما للنفس ذكره وهي في عالم العقل قبل كونها في عالم الحس . كتاب رسالته في علة النوم والرؤيا و ما يرمز به النفس .

كتابه‌های او در سیاسیات

كتاب رسالته الكبرى في السياسة . كتاب رسالته في تسهيل سبل الفضائل . كتاب رسالته في دفع الاحزان . كتاب رسالته في سياسة العامة . كتاب رسالته في الاخلاق . كتاب رسالته في التنبيه على الفضائل . كتاب رسالته في خبر فضيلة سقراط . كتاب رسالته في الفاظ سقراط . كتاب رسالته في محاوره جرت بين سقراط وارثيجانس . كتاب رسالته في خبر موت سقراط . كتاب رسالته فيما جرى بين سقراط والحراس^٢ . كتاب رسالته في خبر العقل .

كتابه‌های او در احداثیات

كتاب رسالته في الابانة عن العلة الفاعله القريبة للكون والفساد في الكائنات الفاسدات . كتاب رسالته في العلة التي لها قيل ان النار والهواء و الماء والارض عناصر لجميع الكائنة- الفاسدة وهي وغيرها يستحيل بعضها السى بعض . كتاب رسالته في اختلاف الازمنة التي يظهر فيها قوى الكيفيات الاربع الاولى . كتاب رسالته في النسب الزمانية . كتاب رسالته في علة اختلاف انواع السنة . كتاب رسالته في مائة الزمان والحين والدهر . كتاب رسالته في العلة التي لها يبردا على الجو ويسخن ما قرب من الارض . كتاب رسالته في احداث الجو . كتاب رسالته في الاثر الذي يظهر في الجو ويسمى كوكبا . كتاب رسالته في كوكب الذوابة . كتاب رسالته

فی الکوکب الذی ظهر^۱ و رصده ایما ما حتی اضمحل . کتاب رسالته فی علة البرد المسمى ببرد العجوز . کتاب رسالته فی علة کون الضباب والاسباب المحدثه له فی اوقاته . کتاب رسالته فیما رصد من الاثر العظیم فی سنة اثنتین و عشرين و مائتین للهجرة .

کتابهای او در ابعادیات

کتاب رسالته فی ابعاد مسافات الاقالیم . کتاب رسالته فی المساکن . کتاب رسالته الکبری فی الربع المسکون . کتاب رسالته فی اخبار ابعاد الاجرام . کتاب رسالته فی استخراج بُعد مرکز القمر من الارض . کتاب رسالته فی استخراج آلة و عملها یشترج بها ابعاد الاجرام . کتاب رسالته فی عمل آلة یعرف بها بُعد المعاینات . کتاب رسالته فی معرفة ابعاد قلال الجبال .

کتابهای او در تقدّمیات

کتاب رسالته فی اسرار تقدمة المعرفة . کتاب رسالته فی تقدمة المعرفة بالاحداث . کتاب رسالته فی تقدمة الخبر . کتاب رسالته فی تقدمة الاخبار . کتاب رسالته فی تقدمة المعرفة فی الاستدلال بالاشخاص السماویة .

کتابهای او در انواعیات

کتاب رسالته فی انواع الجواهر الثمينة و غيرها . کتاب رسالته فی انواع الحجارة . کتاب رسالته فی تلویح الزجاج . کتاب رسالته فیما یصبغ فیعطی لونا . کتاب رسالته فی انواع السیوف والحديد . کتاب رسالته فیما یطرح علی الحديد والسیوف فلا^۲ تتثلم ولا تکل . کتاب رسالته فی الطائر الانسی . کتاب رسالته فی تمریح^۳ الحمام . کتاب رسالته فی الطرح علی البیض . کتاب رسالته فی انواع النحل و کرائمه . کتاب رسالته فی عمل القمقم النباح . کتاب رسالته فی العطر و انواعه . کتاب رسالته فی کیمياء العطر . کتاب رسالته فی صنعة اطعمة من غیر عناصرها^۴ . کتاب رسالته فی الاسماء المعماة . کتاب رسالته فی التنبیه علی خدع الکیمیایین . کتاب رسالته فی ارکان الحیل . کتاب رسالته الکبيرة فی الاجرام الفائصة فی الماء . کتاب رسالته فی الاثرین المحسوسین فی الماء . کتاب رسالته فی المدو الجزر . کتاب رسالته فی الاجرام الهابطة . کتاب رسالته فی عمل المرايا المحرقة . کتاب رسالته فی سعار المرأة . کتاب رسالته فی اللفظوهی ثلاثة اجزاء اول وثانی وثالث . کتاب رسالته فی الحشرات مصور عطاردی .

۱- ف (یظهر) .

۲- ف (حتی لا) .

۳- ف (تمویخ) .

۴- ظاهراً مکرر است و در طبیات آمده .

کتاب رسالته فی علم حدوث الرياح فی باطن الارض المحدثه کثیر الزلازل والخسوف^۱. کتاب رسالته فی جواب اربع عشر مسئله طبیعیات سئل عنها بعض اخوانه . کتاب رسالته فی جواب ثلاث مسائل سئل عنها . کتاب رسالته فی قصة المتفلسف بالسکوت . کتاب رسالته فی علة الرد والبرق والثلج والبرد والصواعق والمطر . کتاب رسالته فی بطلان دعوی المدعیین صنعة الذهب والفضة و خدعهم . کتاب رسالته فی الوفاء . کتاب رسالته فی الابانة ان الاختلاف الذی فی- الاشخاص العالیة لیس علة کیفیات الاولی كما هی علة ذلك فی التی تحت الکون والفساد .

شاگردان ووراقان کندی

حسنویه ، نفظویه ، سلمویه ، و یکنفر دیگر بهمین وزن . و از شاگردان او احمد بن طیب است که ذکرش خواهد آمد ، و ابومعشر از او آموخته است .

احمد بن طیب

ابوالعباس احمد بن محمد بن مردان سرخسی ، از منسوبان کندی است ، که بر وی قرائت داشته ، و از وی آموخته ، و برای بستگی که بکندی دارد ، ویرا در اینجا ذکر نمودیم . وی در بسیاری از علوم باستانی و عرب متفنن ، و دارای معرفتی نیکو ، و قریحه سرشار ، و تصنیفات و تألیفات خوبی بود . در ابتداء آموزگار معتضد ، سپس از ندماء و خاصان او گردید ، و معتضد رازهای درونی خوی را بوی میگفت . و در کارهای مملکت با وی مشورت میکرد ، ولی دانش وی بر عقلش فزونی داشت ، و همین بستگی بمعتضد منجر بقتلش گردید ، زیرا معتضد رازی را که ارتباط بقاسم بن عبدالله ، و بدر ، غلامش داشت ، او گفته بود ، و بر اثر حيلة که قاسم بکار برده و مشهور است ، آن راز برملا و آشکار گردید ، و از این جهة معتضد او را در اختیار آن دونفر گذاشت ، و آنها هم پس از تصفیه اموالش ، ویرا بزندان انداختند . و در هنگامیکه معتضد برای فتح آمد و جنگ با احمد بن عیسی بن شیخ حرکت کرد ، گروهی از خوارج و زندانیان دیگر از زندان فرار کردند ، و مونس الفحل رئیس شرطه ، که در غیاب معتضد کارها را رسیدگی مینمود ، همه را دانه دانه دستگیر ساخت . احمد از جای خود حرکت نکرده بود باین امید که وسیله نجاتش بشود ، ولی همین کار سبب قتلش گردید ، زیرا معتضد بقاسم دستور داد صورتی از نام کسانی که استحقاق

مرگ دارند تهیه نماید ، تا از نگرانی قلبی درباره آنها درآید ، قاسم آن صورت را تهیه و بامضاء معتضد رسانید ، و پس از امضاء نام احمد را در آن گنجانیده ، و او نیز کشته شد . وقتی که معتضد جوای او شد ، قاسم خبر کشته شدنش را داده و آن صورت را مقابلش گذاشت ، و او هم انکار نکرد ، و بدینگونه کسی که در بلندی جاه و مقام با آسمان رفته بود ، در سال ... سرنگون گردید . و این کتابها از اوست : کتاب مختصر قاطیغوریاس . کتاب مختصر کتاب بارمیناس . کتاب مختصر انالوطیقا الاول . کتاب مختصر انالوطیقاالثانی . کتاب الاعشاش و صناعة الحسبة الكبير . کتاب عش الصناعات والحسبة الصغير . کتاب نزهة النفوس - که تمامی آن در دست نیست . کتاب اللهو والملاهی - درغنا و مغنیان و منادمت و مجالست و انواع سرگذشتهای شیرین و نمکین . کتاب السياسة الكبير . کتاب السياسة الصغير . کتاب المدخل الى صناعة النجوم . کتاب الموسيقى الكبير - در دو مقاله که بخوبی و جلالت آن تألیف نشده است . کتاب الموسيقى الصغير . کتاب الارثماطیقی - در عدد و جبر و مقابله . کتاب المسالك والممالك . کتاب الجوارح والصيد بها . کتاب المدخل الى صناعة الطب ودر آن ردی بر حنین بن اسحاق دارد . کتاب المسائل . کتاب فضائل بغداد و اخبارها . کتاب الطبیخ - و آنرا برای معتضد روی ماهها و روزها ، تألیف کرد . کتاب زاد المسافر و خدمة الملوك - دو مقاله نازک . کتاب المدخلی الى علم الموسيقى . کتاب آداب الملوك . کتاب الجلساء والمجالسة . کتاب رسالته فی جواب ثابت بن قره فیما سئل عنه . کتاب مقالته فی النمش والكف . کتاب رسالته فی السالكين^۱ و طریف اعتقاد العامة . کتاب منفعة الجبال . کتاب رسالته فی وصف مذاهب الصابئين . کتاب فی ان المبدعات فی حال الابداع لامتحركة ولا ساكنة .

قویری

نامش ابراهیم و کنیه اش ابواسحاق . از کسانی است که منطق را از وی میآموختند . و در شمار مفسران بود ، و ابوبشر متی بن یونس^۲ بر وی قرائت داشت . این کتابها از اوست . کتاب تفسیر قاطیغوریاس - مشجر . کتاب بارمیناس - مشجر . کتاب انالوطیقای اول - مشجر . کتاب انالوطیقاالثانی - مشجر . و کتابهایش مورد توجه نیست ، زیرا عباراتش مغلط و سبک است .

ابن کرنیب

ابواحمد حسین بن ابوالحسین اسحاق بن ابراهیم بن یزید کاتب ، معروف بابن کرنیب ،

۱ - ش (فی المساکین) .

۲ - ش (بن یونان) .

از بزرگان متکلمان بود که پیروی از مذاهب فلاسفه طبیعیین داشت . و برادرش ابوالعلاء از علماء هندسه بود که ما در جای خود خواهیم گفت ، اما خود ابو احمد بسی نهایت با فضل و با معرفت و متبحر در علوم طبیعی باستانی بوده ، و در سال ... در گذشت . این کتابها از اوست : کتاب الرد علی ابی الحسن ثابت بن قرة فی نفیه وجوب وجود سکونین بین کل حرکتین متضادین . کتاب مقالة فی الاجناس والانواع وهی الامور العامیه .

فارابی

ابو نصر محمد بن محمد بن محمد بن طرخان ، نژادش از فاریاب^۱ خراسان ، و از برجستگان در صناعة منطق و علوم باستانی بود و این کتابها از اوست : کتاب مراتب العلوم . کتاب تفسیر قطعة من کتاب الاخلاق لارسطاليس . فارابی تفسیرهایی از تألیفات ارسطو دارد ، که در دست مردم موجود و متداول است . کتاب القیاس - قاطیغوریاس . کتاب البرهان - انالوطیقا الثانی . کتاب الخطابیه - اروطوریقا . کتاب المغالطین - سوفسطیقا . که مجموعه مانند است . و در منطق مجموعه‌های کوچکی نیز دارد .

ابویحیی مروزی

این شخص بر ابو بشرمتی بن یونس قرائت داشته ، و از فاضلان سریانی بود ، و آنچه در منطق و جز آن دارد بسریانی تألیف کرده و از پزشکانی بود که در مدینه السلام شهرت داشت .

ابویحیی مروزی دیگر

باقضای مقام او را ذکر مینمائیم ، چون طبیب و عالم بهندسه بود .

تک دانه کتابهاییکه مؤلفان آنها متفرقند

کتاب السرب المظلم فی سر الخلیقة (تألیف یلوسوس)^۲ کتاب مرولس^۳ فی تدبیر المنزل . کتاب ...

۱- فاریاب ناحیه ایست در ترکستان کنار نهر سیحون و بنوشته یاقوت حموی طول و عرض آن در حدود یکروز راه است . (قاموس الاعلام ترکی) .

۲- ف (علوسوس) و پس از کتاب دوم آنرا آورده .

۳- ف (روفس) .

متی بن یونس

ابوبشر متی بن یونس، که همان یونان است، و از مردم دیرقنی^۱، و از کسانی بود که در اسکول مرمراری^۲ تربیت شده، و بر قویری، و بنیامین، و ابو احمد بن کرنیب قرائت داشته. و تفسیرهایی از سریانی عبری دارد، و در عصر خود ریاست منطقیون را داشت. از تفسیرهای اوست: کتاب تفسیر الثلاث مقالات الاواخر من تفسیر ثامسطیوس. کتاب نقل کتاب البرهان الفص. کتاب نقل سوفسطیقا الفص. کتاب نقل کتاب الکون والفساد بتفسیر الاسکندر. کتاب نقل الشعر الفص. کتاب نقل اعتبار الحکم و تعقب المواضع لثامسطیوس. کتاب نقل کتاب تفسیر الاسکندر لکتاب السماء - که ابو زکریا یحیی بن عدی آنرا اصلاح کرده است. و متی تمام چهار کتاب منطق را تفسیر نموده، و مردم در خواندن بآنها تکیه کنند و از کتابهای اوست: کتاب مقالة فی مقدمات صدربها کتاب انالوطیقا. کتاب المقاییس الشرطیه.

یحیی بن عدی

ابوزکریا یحیی بن عدی بن حمید بن زکریاء منطقی، که در زمان ما بر پیروان و اصحابش ریاست دارد. قرائتش بر ابوبشر متی، و ابونصر فارابی، و گروهی بوده و یگانه دوران خود میباشد و مذهب نصرانیان یعقوبی را دارد. روزیکه در میان وراقان بودیم، و من ویرا از زیاد نوشتن ملامت مینمودم بمن گفت، از صبر و حوصله من توجه شکفتی و تعجیبی داری، من از تفسیر طبری دو نسخه بخط خود نوشتم و برای پادشاهان اطراف فرستادم، و از کتابهای متکلمان باندازه نسخه برداری کرده‌ام که از شماره بیرونست، و بیاد دارم که در حیات خود شب و روزی نگذشت که من صد صفحه یا کمتر ننوشته باشم. و تولدم در سال ... بود.

وی در سال .. وفات یافت، و از کتابها و تفسیرها و ترجمه‌های اوست: کتاب تفسیر کتاب طوبیقا لارسطالیس. مقاله فی البحوث الاربعة. کتاب رسالته فی نقض حجج کان انفاذها الرئیس فی نصره قول القائلین بان الافعال خلق الله و اکتساب للعبد^۳.

۱ - دیری است در شانزده فرسنگی بغداد و جزء نهر وانست و تادجله يك ميل فاصله دارد و معروف بدیر مرمراری بوده و بآن دیر اسکول نیز گویند. (معجم البلدان)

۲ - اسکول مرمراری در دیرقنی نزدیک بغداد است که دانشمند و مترجم شهیر متی بن یونس در آن تربیت شده (تاریخ علوم عقلی در تمدن اسلامی ص ۱۵ - و ۸۳) و احتمال میرود که کلمه (اسکون) دنبال (دیر) در معجم البلدان (اسکول) باشد که -ل- آن تصحیف شده است.

۳ - ف (... بان الافعال لله تعالی و الاکتساب للعبد).

ابوسلیمان سجستانی^۱

ابوسلیمان محمد بن طاهر بن بهرام سجستانی ، واز کتابهای اوست : مقاله فی مراتب قوی الانسان و کیفیت الانذارات التي ینذربها النفس مما یحدث فی عالم الکون .

ابوزرعه

ابوعلی عیسی بن اسحاق بن زرعه بن مرقس بن زرعه بن یوحنا ، در زمان ما حیات دارد ، ویکی از برجستگان علم منطق و علوم فلسفی ، واز مترجمان بسیار خوب است ، ولادتش در بغداد ، در ماه ذی حجه سال سیصد و سی و یک بوده ، واین کتابها از اوست : کتاب اختصار . کتاب ارسطاليس فی المعمور من الارض - یکمقاله . کتاب اغراض کتب ارسطاليس المنطقيه - یکمقاله . کتاب معانی ایساغوجی - یکمقاله . کتاب معانی قطعه من المقالة الثالثة من کتاب السماء - یکمقاله . کتاب فی العقل - یکمقاله که منتشر نشد . کتاب النمیمة - مقاله ایست که ترجمه کرده است .

ترجمه‌های او از سریانی

کتاب الحيوان لارسطاليس . کتاب منافع اعضاء الحيوان - بتفسیر یحیی النحوی - مقاله فی الاخلاق - مؤلفش مجهولست . کتاب خمس مقالات من کتاب نيقولاوس فی فلسفة ارسطاليس . کتاب سوفسطيكا الفص لارسطاليس .

ابن خمار

ابوالخیر حسن بن سوار بن بابا بن بهرام^۲ در زمان ما : و از فضلا ، در منطق است ،

۱- ابوسلیمان سجستانی منطقی ساکن بغداد ، برمتی بن یونس وامثال او قرائت داشته و صدر نشین مجلس سخن در این باره - منطق - بود ، و بزرگان و روساء با و روی میآوردند . ابوسلیمان از يك چشم نابینا ، و مبتلا به بیماری پیسی است که شفایش را از خداوند مسئلت داریم ، و بهمین سبب از مردم کناره گیری نموده و خانه نشین میباشد . و جز دانشجو کسی نزد او نمیرود . و بسیار علاقمند بدانستن اخبار دولتی بوده بزرگانی که بملاقاتش میروند از جریانات و پراآگاه دارند . و ابوحیان توحیدی از شیفتگان او است و کتاب الامتاع و الموانسه را برای او تألیف کرده ، و سرگذشتهای مجلس ابوالفضل عبدالله بن عارض وزیر صمصام الدوله پسر عضد الدوله را در آن آورده . و این کتاب برای کسانی که با علوم گوناگون سرو کار دارند دریسای مواجی است (نقل از تعلیقات فلوکل ص ۱۲۱) .

۲- ش (بهنام)

قرائتش بریحیمی بن عدی بوده و بی نهایت با ذکاوت، و فطانت، و با اطلاع از علوم یارانش میباید. تولدش در ماه ربیع الاول سال سیصد و سی و یک و این کتابها از اوست: کتاب الهیولی یکمقاله. کتاب الوفاق بین رأی الفلاسفة والنصارى - سه مقاله. کتاب تفسیر ایسا غوجی - مشروح. کتاب تفسیر ایساغوجی - مختصر. کتاب الصدیق والصداقه - یکمقاله. کتاب سیره - الفیلسوف - یکمقاله. کتاب الحوامل - یکمقاله در پزشکی. کتاب فی دیابطا و معناه التقطیر - یکمقاله. کتاب فی الاثار المخیلة^۱ فی الجو الحادثة عن البخار المائى وهى الهالة والقوس والضباب - یکمقاله.

ترجمه‌های او از سریانی عبری

کتاب الاثار العلویه - ترجمه. کتاب اللبس فی الکتب الاربعة فی المنطق الموجود من ذلك. کتاب مسائل ثاوفرستس - ترجمه. کتاب مقالة فی الاخلاق - ترجمه.

عوقی

از مردم بصره، و در زمان ما میباید. نامش ... و از کتابهای اوست ...

و دیگران تقدم داشت ، و از فلاسفه ریاضیون بشمار میرفت .

سخن در باره کتاب او در اصول هندسه

که نامش اسطروشیا^۱ و بمعنی اصول هندسه است .

حجاج بن یوسف مطر دو ترجمه از آن دارد، یکی معروف بهارونی، که اولی بوده، و دومی معروف بمأمونی و مورد اتکاء همه است . اسحاق بن حنین نیز از آن ترجمه دارد ، که ثابت بن قره آن ترجمه را اصلاح کرده است .

ابو عثمان دمشقی چند مقاله از آن را ترجمه نموده که من مقاله دهم را در موصل در کتابخانه علی بن احمد عمرانی ، و یکی از غلامانش ابوالصقر قبیسی - که مجسطی را در این زمان نزد او میخوانند - دیده ام (و موجود از آن نه مقاله است) . و ایرن ، این کتاب را تفسیر ، و مشکلات آنرا حل کرده ، و نیز ریزی شرحی بر آن نوشته . و کرابیسی نامی که ذکرش خواهد آمد آن را شرح کرده است . جوهری که باز ذکرش خواهد آمد از اول تا آخر این کتاب را شرح نموده ، و ماهانی شرحی بر مقاله پنجم آن دارد .

نظیف طبیب، اعزه الله برای حکایت کرد که مقاله دهم اقلیدس را در زبان رومی دیده است که چهل شکل بیشتر از آنچه در دست مردم است دارد ، چون در دست مردم یکصد و نه شکل بوده ، و تصمیم گرفته است که آنرا بعربی در آورد . و یوحنا ی قسیس گفته است که آن شکلی را که ثابت ادعای بودن آنرا در مقاله اول داشت در زبان یونانی دیده ، و نظیف نیز میگفت که او آنرا بوی نشان داده است . ابو جعفر خازن خراسانی ، که ذکرش خواهد آمد ، شرحی بر کتاب اقلیدس دارد ، و ابوالوفا نیز آنرا شرح کرده ، ولی باتمام نرسانید . و مقاله دهم را شخصی بنام ابن راهویه^۲ ارجانی تفسیر کرده ، و ابوالقاسم انطاکی تمام کتاب را تفسیر کرده که در دست است . سند بن علی نیز تفسیری بر آن دارد که ابوعلی نه مقاله و پاره از مقاله دهم آنرا دیده ، و مقاله دهم را ابویوسف رازی برای ابن عمید تفسیر کرده و بخوبی از عهدہ برآمده است .

کندی در رساله خود که در اغراض کتاب اقلیدس تألیف کرده گوید : این کتاب را شخصی بنام ابلینس نجار در پانزده گفتار تألیف و ترسیم کرده بود ، و چون مدتها از تألیف آن گذشته ، و در زاویه فراموشی افتاده بود ، برخی از پادشاهان اسکندریه که جوایای علم هندسه

۱ - اسطورشیا کلمه یونانی Stoikheia - استوئیخیا - بمعنی Element است که باصول

ترجمه شده (ر.ک. لکزبک یونانی)

۲ - ف (تاهویه).

بوده ، و اقلیدس در زمانش زندگانی میکرد ، بوی امر کرد که آنرا اصلاح و تفسیر نماید ، او هم این کار را کرده ، و این کتاب باو نسبت داده شد ، پس از چندی ابسقلاوس ، شاگرد اقلیدس دو مقاله آنرا یافت که مقاله چهارده و پانزده باشد ، و آنرا پپادشاه اهداء کرده ، و بر این کتاب افزوده شده ، و تمام این جریانات در اسکندریه واقع شده است .

و نیز این کتابها از تألیفات اقلیدس است : کتاب الظاهرات . کتاب اختلاف المناظر . کتاب المعطیات . کتاب النغم - معروف بموسیقی ، که منحول است . کتاب القسمة - باصلاح ثابت . کتاب الفوائد - منحول است . کتاب القانون . کتاب الثقل والخفة . کتاب التركيب - منحول است . کتاب التحليل - منحول است .

ارشمیدس

شخص موثقی بمن گفت که : رومیان مقدار پانزده بارشتر از کتابهای ارشمیدس را آتش زده اند ، که سرگذشت مفصلی دارد . ولی این کتابها از او باقیمانده و موجود است : کتاب الكرة والاسطوانة - دو مقاله . کتاب تریبوع الدائرة - یکمقاله . کتاب تسبیع الدائرة - یکمقاله . کتاب الدوائر المماسة - یکمقاله . کتاب المثلثات - یکمقاله . کتاب الخطوط - المتوازية . کتاب المأخوذات فی اصول الهندسه . کتاب المفروضات - یکمقاله . کتاب خواص المثلثات القائمة الزوايا - یکمقاله . کتاب آلة ساعات الماء التي ترمى بالبندق - یکمقاله .

ابسقلاوس

کتاب الاجرام والابعاد - یکمقاله . کتاب المطالع - که طلوع وغروب باشد - یکمقاله . و از کتاب اقلیدس ، مقاله چهارم و پنجم را اصلاح کرده است .

ابلونیس

صاحب کتاب المخروطات

بنوموسی در آغاز کتاب المخروطات گویند : بلینوس از مردم اسکندریه و کتاب او در مخروطات بجهاتی از میان رفته بود ، یکی آنکه نسخه برداری از آن مشکل گردیده و کسی هم برای تصحیح آن کوشش نکرده و یکی هم برای آن بود که این کتاب کهنه شده و فراموش

شده ، و تکه پاره‌هایی از آن در دست مردم بود تا آنکه در عسقلان^۱ مردی بنام اوطوقیوس پیدا شد که در هندسه تبحر داشت ، و باز بنوموسی گوید : این شخص در هندسه کتابهای خوبی دارد که چیزی از آن بدست ما نرسید . و او همینکه توانست از آن کتاب چیزهایی جمع کند ، چهار مقاله از آنرا اصلاح کرد . و آن کتاب در هشت مقاله ، و موجود از آن ، هفت مقاله و بخشی از مقاله هشتم است . وهلال ابو هلال حمصی چهار مقاله اول ، و ثابت بن قره حرانی ، سه مقاله دیگر را زیر نظر احمد بن موسی ترجمه کردند . و از مقاله هشتم چهار شکل بدست آمده است . و نیز ابلینوس این کتابها را داشت : کتاب المخروطات - هفت مقاله و بخشی از مقاله هشتم . کتاب قطع الحدود علی نسبة - دو مقاله . کتاب فی النسبة - المحدوده - دو مقاله - که مقاله اول را ثابت اصلاح کرده ، و مقاله دوم بعربی ترجمه شده و فهمیده نمیشود . کتاب قطع السطوح علی نسبة - یکمقاله . کتاب الدوائر المماسه . و ثابت بن قره این کتابرا نیز از وی دانسته است ، مقاله فی ان الخطین اذا خرجا علی اقل من زاویتین (و) قائمتین ، يلتقیان .

هرمس

پیش از این گفته شده^۲ و این کتابها در نجوم از اوست : کتاب عرض مفتاح النجوم الاول . کتاب طول مفتاح النجوم الثانی . کتاب تسییر الكواكب . کتاب قسمة تحویل سنی - المواید علی درجه درجه . کتاب المکتوم فی اسرار النجوم ویسمی قضیب الذهب .

اوطوقیوس

کتاب شرح المقالة الاولى من کتاب ارشمیدس فی الكرة والاسطوانة . کتاب فی الخطین و در آن تمام گفته‌های فلاسفه مهندسین را آورده ، و ثابت ، و اسطاط آنرا بعربی درآورده اند^۳ . کتاب تفسیر المقالة الاولى من کتاب بطلمیوس فی القضاء علی النجوم .

مناولاس

این شخص پیش از بطلمیوس بود ، زیرا بطلمیوس در کتاب المجسطی نامش را ذکر نموده ، و این کتابها از اوست : کتاب الاشکال الکرية . کتاب فی معرفة كمية تمیز الاجرام

۱ - عسقلان شهر است در شام که از محال فلسطین است و در کنار دریا میان غزه و بیت جیرون قرار دارد و آنرا عروس شام خوانند (ر.ک. معجم البلدان) .

۲ - رجوع شود بصفحه ۴۳۵ همین کتاب .

۳ - ف (ثقله ثابت الی العربی واستطاب) ش (نقله ثابت و اسطاط الی العربی) .

المختلطة و عمله - که برای طوماطیانوس شاه تألیف کرد . کتاب اصول الهندسه - که ثابت بن قره آنرا بسه مقاله درآورد . کتاب المثلثات - که مقدار کمی از آن بعربی ترجمه شده است .

بطلمیوس

صاحب کتاب المجسطی است که در دوران ادریانوس ، و انطیتوس^۱ بوده ، و در همان روزگار ، ستارگان را رصد کرده و کتاب المجسطی را برای یکی از این دو نفر تألیف نمود . وی اولین کسی است که اسطرلاب کروی ، و آلات نجومی ، و مقیاسهای رصدی را ساخت . والله اعلم .

گویند پیش از وی گروهی ستارگان را رصد کرده بودند که از آن جمله ابرخس است ، و بقولی این شخص استاد ، بطلمیوس بوده و بطلیمیوس از او آموخته است . و رصد کردن جز بآلتی امکان پذیر نبوده ، و اولین رصدکننده طبعاً سازنده آن آلت خواهد بود .

سخن درباره کتاب المجسطی

این کتاب در سیزده مقاله است ، و اول کسیکه در ترجمه آن بعربی کوشش نمود ، یحیی بن خالد بن برمک بود که گروهی آنرا برای وی ترجمه نموده ، و چون خوب در نیامد ، مورد پسند او واقع نشده ، و او ابو حسان ، و مسلم صاحب بیت الحکمه را باین کار گماشت ، و آنان نیز بخوبی از عهده برآمده ، و بتصحیح آن اهتمام ورزیدند . و این کار پس از آن بود که مترجمان خوب را حاضر کرده ، و ترجمه هایشان را سنجیده ، و فصیحتر ، و صحیحتر از همه را برگزید ، و گفته اند که حجاج بن مطر نیز ترجمه از آن دارد . و اما کاری را که نیریزی نموده ، و ثابت آنرا اصلاح کرده ، بريك ترجمه قدیمی از تمامی آن کتاب است ، و اسحاق نیز این کتاب را ترجمه ، و ثابت اصلاح نموده ، ولی مورد پسند نیست ، زیرا اصلاح اولی آن ، بهتر و نیکوتر است .

و جز آن کتاب ، این تألیفات نیز از اوست : کتاب الاربعه - که برای شاگردش ، سوری نوشت ، و ابراهیم بن صلت آنرا ترجمه ، و حنین بن اسحاق اصلاحش کرده ، و او طوقیوس مقاله اول آنرا تفسیر ، و ثابت آن مقاله را جمع آوری کرده - و معانیش را درآورده است . و عمر بن فرخان ، و ابراهیم بن صلت ، و نیریزی ، و بتانی . تفسیرهایی بر آن دارند . کتاب المواید . کتاب الحرب والقتال . کتاب استخراج السهام . کتاب تحویل

سنی الموالید . کتاب تحویل سنی العالم . کتاب المرض و شرب الدواء . کتاب فی سیر السبعة . کتاب فی الاسراء والمحبسین . کتاب فی اسر السعود واصطناعها . کتاب الخصمین ایهما یفلح . کتاب ذوات الذوائب . کتاب يعرف بالسابع . کتاب القرعه - با جدولهای . کتاب اقتصاص احوال الكواكب . کتاب الثمرة بتفسیر احمد بن یوسف مهندس مصری . کتاب جغرافیا فی المعمور و صفة الارض - این کتاب در هشت مقاله است . که کندی ترجمه بسیار بدی از آن دارد ، و پس از او ثابت آنرا بعربی ترجمه بسیار خوبی نموده . و سریانی آن نیز یافت میشود .

اوطولوقس

این کتابها از اوست: کتاب الكرة المتحرکه - باصلاح کندی . کتاب الطلوع والغروب ، سه مقاله .

سنبلیقوس رومی

این کتابها از اوست: کتاب شرح صدر کتاب اقلیدس - که مدخل بهندسه است . کتاب شرح قاطیغوریاس لارسطالیس المقالة الرابعه .

ذورثیوس

از کتابهای او ، کتاب بزرگیست مشتمل بر چندین کتاب ، که آنرا کتاب الخمسه ، نامیده اند ، و چیزهایی بخاطر دارم که بر آن اضافه شده است : کتاب الاول فی الموالید . کتاب الثانی فی التزویج و الاولاد - کتاب الثالث فی الهیلاج والکدخدا کتاب الرابع فی تحویل سنی الموالید . کتاب الخامس فی ابتداء الاعمال . کتاب السادس کتاب السابع فی المسائل والموالید . کتاب السادس عشر فی تحویل سنی الموالید ، و این کتابها را عمر بن فرخان طبری تفسیر کرده است .

ثاون اسکندرانی

این کتابها از اوست : کتاب العمل بذات الحلق . کتاب جداول زیج بطلمیوس المعروف بالقانون المسیر . کتاب العمل بالاسطرلاب . کتاب المدخل الی المجسطی - بترجمه قدیم .

فاليس رومی

کتاب المدخل الى علم صناعة النجوم . کتاب المواليد . کتاب المسائل . کتاب الزبرج -
بتفسير بوذرجمهر . کتاب المسائل الكبير من كل نوع . کتاب السلطان . کتاب تحويل^۱ سنی
العالم . کتاب الامطار . کتاب الملوك .

ثيودورس

این کتابها از اوست : کتاب الاکر - سه مقاله . کتاب المساکن - یکمقاله . کتاب اللیل
والنهار - دومقاله .

بلس^۲ رومی

این کتابها از اوست : کتاب تفسیر کتاب بطلمیوس فی تسطیح الكرة - ترجمه ثابت
بعربی . کتاب تفسیر المقالة العاشرة من اقلیدس - در دومقاله .

ایرن

این کتابها از اوست : کتاب حل شکوک اقلیدس . کتاب العمل بالاسطراب . کتاب
شیل الاثقال . کتاب الحیل الروحانية .

ابرخس زفنی

این کتابها از اوست : کتاب صناعة الجبر - معروف بالحدود - این کتاب را ...^۳
ترجمه کرده ، و ابوالوفاء محمد بن محمد محاسب این کتابرا اصلاح کرده و آنرا با ذکر
علل و برهان هندسی شرح نموده است . کتاب قسمة الاعداد .

ذیوفنطس یونانی اسکندرانی

این کتاب از او است : کتاب صناعة الجبر .

۱- ش (تحویل) .

۲- ف (بیس) .

۳- ف - این نقطه‌های فاصله را ندارد .

ثاڊينس

اين كتابها را دارد : كتاب الطوفانات . كتاب الكواكب المذنبه .

نيقوماخس جهراسيني

اين كتابها را دارد : كتاب الارثماطيقى - دومقاله . كتاب الموسيقى الكبير . واز اين كتاب مختصرهائي هم هست .

بادروغوغيا

و اين كتاب از اوست : كتاب استخراج المياہ - درسه باب ، باب اول سي و نه گفتار . باب دوم سي و شش گفتار ، باب سوم سي گفتار .

تينكلوس بابلي

اين شخص يکي از هفت دانشمندانى است که ضحاک يکي از خانه هائى را که بنام ستارگان هفتگانه ساخته بود باو واگذار کرد ، و نيز اين کتاب از اوست : كتاب الوجوه والحدود .

طينقروس بابلي

يکي از هفت کلید دارىست که سرپرستى آن خانه ها را داشته ، که گویا خانه مریخ بود زیرا در پاره از کتابها چنین دیده ام ، و اين کتاب از اوست : كتاب المواليده على الوجوه والحدود .

مورطس

و بوى مورطس هم گویند ، و اين کتابها از اوست : كتاب فى الالات المصوتة المسماة بالارغنين البوقى والارغنين الزمرى . كتاب آله مصوته تسمع على ستين ميلا .

ساعاتس

این کتاب از اوست : کتاب الجلجل الصیاح .

هرقل نجار

این کتاب از اوست : کتاب الدوائر والدوالیب .

قیطوار بابلی

یکی از هفت کلیدداران است ، و این کتاب از اوست : کتاب صناعة النجوم .

ارسطکاس

از علماء موسیقی ، و این کتابها از اوست : کتاب الريموس - یکمقاله . کتاب الايقاع - یکمقاله .

مزابا

یخط ابومعشر خوانندهام که این شخص منجم بخت نصر ، و این کتاب از او بوده و من این کتابرا ندیدهام : کتاب الملوك والدول والقرانات والتحاویل .

ارسطرخس یونانی اسکندرانی

این کتاب از اوست : کتاب جرم الشمس والقمر .

ایون بطریق

و بگمانم این شخص . پیش از اسلام ، یا پس از آن بمدت کمی بوده ، و این کتاب از اوست : کتاب العمل بالاسطرلاب المسطح .

کنکه هندی

این کتابها از اوست : کتاب النمودار فی الاعمار . کتاب اسرار الموالید . کتاب القرانات

الكبير . كتاب القرانات الصغير .

جو در هندی

این کتاب از اوست : کتاب الموالید - عبری .

منجهل هندی

این کتاب از اوست : کتاب اسرار المسائل .

نقاهندی

این کتاب از اوست : کتاب الموالید الكبير .

و از علماء هند که تألیفاتشان

در نجوم و طب بما رسید .

باکهر . راحه . صکه . انکر^۲ . زنکل . اریکل . جبهه . اندو . جباری .

طبقة نوآموختگان از مهندسان

و اصحاب حیل و اعداد ، و غیره

بنوموسی^۳

محمد و احمد و حسن ، پسران موسی بن شاکر ، که نژادش از... و این گروه برای

۱- ف (نهق) . ۲- ف (آنکر) . ۳- فلوکل در تعلیقاتش ص ۱۲۶-۱۲۷ آورده است : بنوموسی بن شاکر خانواده ایست که مشهورترین چیزیکه بآنها نسبت داده شده کتاب معروف ، بحیل بنوموسی بوده ؛ و نامشان محمد و احمد و حسن ، و فرزندانشان بعدها بنو منجم شهرت یافتند . پدرشان موسی بن شاکر از ملازمان مأمون بود، و مأمون بیاس حق او فرزندان را مورد رعایت و توجه قرار داد . موسی اهل علم و ادب نبود . بلکه در جوانی با لباس سربازی راهزنی مینمود ، و مرد دلیر و با تجربه بود که نماز اول شب را با همسایگانش در دنباله پاورقی در صفحه بعد

بدست آوردن علوم باستانی تا آخرین مرحله سعی و کوشش رفته ، و از بذل مال و تشویق

دنباله پاورقی از صفحه قبل

در مسجد برگزار میکرد . سپس بیرون آمده ، فرسنگها در راه خراسان طی میکرد و راه را بر مردم میگرفت . و اسب کهری داشت که دست و پای آنرا با پارچه سفید میبست تا اگر کسی او را ببیند گمان کند که بر اسب دست و پا سفیدی سوار است ، و پوشاک خود را عوض میکرد ، و نقاب میگذاشت ، و جاسوسانش ویرا از حرکت قافله ، و مسافران مالدار آگاه مینمودند ، و چه بسا که با آنان بجنگ و ستیزه میافتاد ، و آنان را مغلوب میکرد . و صبحگاهان همه ویرا در مسجد میدیدند که با آنها نماز را ادا مینماید . پس از چندی کارش شهرت پیدا کرده و مردم بوی ظنین شدند . ولی در اثر گواهی گروهی که او نماز را در مسجد با آنها ادا مینموده است مردم با شتاب افتادند ، و او نیز پس از چندی از این کار دست برداشت ، و توبه کرده و مرگ او رادر ربود . از او سه کودک بجا ماند ، و مأمون آنها را باسحاق بن ابراهیم مصعبی سپرد ، و او هم آنها را نزد یحیی بن ابومنصور ، در بیت الحکمه جای داد ، و مأمون از شهرهای روم مرتباً باسحاق نامه‌هایی درباره مواظبت از آنها مینوشت ، که اسحاق میگفت ، مأمون مرا دایه و پرستار پسران موسی بن شاکر کرده است . و این کودکان روزگار را بسختی و بدی میگذرانند و جیره و مواجب کمی داشتند بهمانگونه که اصحاب مأمون را - برسم خراسانیان ، جیره و مواجب کم بود . پسران موسی بن شاکر در علم و دانش خوب از کار درآمده ، و ابوجعفر که بزرگتر و برتر از همه بود ، از هندسه و نجوم بهره زیادی پیدا کرده و اقلیدس و مجسطی را بخوبی میدانست . و کتاب زیادی در نجوم ، و هندسه ، و اعداد ، و منطق جمع کرده ، و پیش از ورود بخدمت ، برای جمع آوری کتاب شور و شوقی داشت ، و بردباری زیادی از خود نشان میداد . و از سرکردگان برجسته بشمار میرفت . و زمانیکه ترکان پیروزی یافتند ، و دولت را بدست گرفتند ، و دولت خراسانیان از میان رفته ، و بعراق منتقل گردید ، جاه و منزلتش فزونی یافته ، و در زندگانش وسعتی دست داده ، و درآمد سالیانه‌اش از مقرر خلافت ، و فارس ، و دمشق ، و جاهای دیگر بچهارصد هزار دینار رسید ، و درآمد سالیانه برادرش احمد در حدود هفتاد هزار دینار بود . احمد بیایه برادرش در علم نمیرسید ، جز در علم حیل که در آن پیروزمندیهای بدست آورد ، که نه برادرش و نه کسی دیگر از محققان باستانی ، چون ایدن ، و دیگران بآن پایه نرسیدند ، اما حسن ، که سومی باشد ، در هندسه یگانه زمان خود بود ، و در این باره ذوق طبیعی شکفت انگیزی داشت که در کسی دیده نشده ، و هرچه میدانست ، از روی ذوق طبیعی خود بود . و از کتابهای هندسه تنها شش مقاله اول اقلیدس را در اصول هندسه ، که نیمی از آن کتاب بود خوانده ، ولی در اثر هوش و ذکاوت ، و حافظه فراوانی که داشت ، بقوت فکر خود مسائلی استخراج نمود ، که پیشینیان موفق با استخراج آن نشده بودند ، مانند قسمت زاویه به سه قسمت متساوی ، و چیزهای دیگر - انتهی - و باز دارد :

و موسی بن شاکر در علم هندسه برجستگی داشت ، او و پسرانش محمد بن موسی با برادرانش ، احمد و حسن ، همگی در ریاضیات و هیئت افلاک ، و حرکات نجوم ، بر هر کس برتری داشتند و موسی بن شاکر از منجمان مأمون بود ، و سه پسرش در هندسه و علم دانایتر از همه مردم بودند .

دریغی نداشته ، و در این راه بهر گونه سختی تن داد ، و برای دستیابی به علوم ، اشخاصی را بهزینه خود بروم فرستادند ، و از هر گوشه و کناری مترجمان را با دادن عطایا و بخششهای گزاف ، بدور خود جمع کرده ، و چیزهای شگفتی بخش حکمت را بمنصه ظهور درآوردند . که بیشترین آن ، در هندسه ، و حیل ، و حرکات ، و موسیقی ، و کمترین آن در نجوم بود .

محمد بن موسی در ماه ربیع الاخر سال دویست و پنجاه و نه ، در گذشت . و احمد بن موسی فرزندی بنام مطهر داشت ، که در ادب کم مایه بود ، و در جر که ندیمان معتضد در آمد . و این کتابها را بنوموسی تألیف کرده اند : کتاب بنوسی فی الفرسطون . کتاب الحیل - تألیف احمد بن موسی . کتاب الشكل المدور المستطیل - تألیف حسن بن موسی . کتاب الحركة الفلك الاولی - یکمقاله ، تألیف محمد . کتاب المخروطات . کتاب ثلث ... تألیف محمد . کتاب الشكل الهندسی الذی بین جالینوس امره - تألیف محمد . کتاب الجزء - تألیف محمد . کتاب بین فیہ بطریق تعلیمی و مذهب هندسی انه لیس فی خارج کره الکواکب الثابتة کره تاسعة - تألیف احمد بن موسی . کتاب فی اولیة العالم . تألیف محمد . کتاب المسئلة التي القاها علی سند بن علی . احمد بن موسی . کتاب علی مائة الکلام - یکمقاله ، تألیف محمد . کتاب مسائل جرت ایضاً بین سند و بین احمد . کتاب مساحة الاکرو و قسمة الزوايا بثلاثة اقسام متساوية ، و وضع مقدارین مقدارین لیتوالی علی قسمة واحده .

ماهانی

ابو عبدالله محمد بن عیسی ، از علماء عدد و مهندسان بود ، و این کتابها از اوست : کتاب رساله فی عروش الکواکب . کتاب رساله فی النسبة . کتاب فی ستة و عشرين شکلا من المقالة الاولی من اقلیدس التي لا یحتاج فی شیئی منها الی الخلف .

عباس بن سعید بن جوهری

از دسته رصد کنندگان بود ، و هندسه را بیش از سایر علوم میدانست ، و این کتابها از اوست : کتاب تفسیر کتاب اقلیدس . کتاب الاشکال التي زادها فی المقالة الاولی من اقلیدس .

ثابت بن قره و پسرانش

ابوالحسن ثابت بن قره بن مروان بن ثابت بن کرایا بن ابراهیم بن کرایا بن مارینوس

۱- ف - چون توجهی بنقطه فاصله نداشته بعد از کتاب ثلث علامت استفهام گذاشته است

بن سالامویوس . ولادتش در سال دویست و بیست و یک ، و وفاتش در سال دویست و هشتاد و هشت بود ، و هفتاد^۱ و هفت سال شمسی زندگانی نمود . وی در حران^۲ صرفی داشت^۳ و محمد بن موسی هنگام برگشتن از روم ویرا با خود آورد چه او را با فصاحت یافت ، و گویند ، وی بر محمد بن موسی قرائت داشته ، و در خانه او آموخته ، و او نیز پیاس حقوقی که بر او پیدا کرده بود، ویرا بمعتضد رسانیده ، و در جرگه منجمان معتضد قرارش داد . و ریشه ریاست صابئیان در این بلاد ، و مقر خلافت ، ثابت بن قره بود ، و سپس در احوالشان پایداری و ثباتی نمودار شده . و مرتبتی بلند و براعتی بدست آوردند . ثابت دارای این کتابها بود : کتاب حساب الاهله . کتاب رسالته فی سنة الشمس . کتاب رسالته فی استخراج المسائل الهندسية . کتاب رسالته فی الاعداد . کتاب الشكل القطاع . یکمقاله . کتاب رسالته فی الحجة المنسوبة الی سقراط . کتاب ابطال الحركة فی فلك البروج . یکمقاله . کتاب رسالته فی الحصی المتولد فی المئانة . کتاب وجع المفاصل والنقرس . یکمقاله . کتاب رسالته فی السبب الذی من اجله جعلت مياه البخار مالحة . کتاب رسالته فی البياض الذی يظهر فی البدن . کتاب رسالته الی دائق . کتاب جوامعه لکتاب جالینوس فی الادوية المفردة . کتاب رسالته فی الجدری والحصبة .

و از شاگردان او

عیسی بن اسید نصرانیست ، که ثابت ویرا بر همه مقدم میداشت ، و از همه بالاتر میدانست . و عیسی در محضر ثابت کتاب جوابات لمسائل عیسی بن اسید - را از سریانی بعربی در آورد .

سنابن ثابت

مسلمان در گذشت ، و ذکرش در طب خواهد آمد ، و پسرش ابوالحسن را نیز در طب خواهیم گفت ، و همچنین ابوالحسن حرانی ذکرش در طب خواهد آمد .

ابراهیم بن سنان

مکنی با بو اسحاق ، پسر ثابت است ، که هنگام وفات سن زیادی نداشت ، و در علم هندسه با فضل و مقدم بود و بذکات او کسی دیده نشده . وفاتش در سال و این کتابها

۱- در متن عربی در خطی و جایی سبع و سبعون است ولی باین حساب با توجه بسال شمسی شصت و پنج سال بیشتر نمیشود.

۲- رجوع شود بصفحه ۱۹ همین کتاب .

۳- ش (وکان صدیقنا غیران ...) ف (وکان صیرفیا بحران) .

از اوست : کتاب ما وجد من تفسیره للمقالة الاولى من المخروطات . کتاب اغراض کتاب المجسطی .

ابوالحسین بن کرنیب - و ابوالعلاء پسرش

نام این دونفر در طبیعیون ، هنگام ذکر احمد بن ابوالحسین ، برده شده ، و هر دو از اصحاب علوم تعالیم و هندسه بودند ، و ابوالحسین ، مؤلف این کتابست : کتاب کیف یعلم ماضی من-النهار من ساعة من قبل الارتفاع المفروض .

ابومحمد

حسن بن عبیدالله بن سلیمان بن وهب . و این کتاب از اوست : کتاب شرح المشکل من کتاب اقلیدس فی النسبة - یکمقاله .

طبقه دیگری از نوآموختگان

فزاری

ابواسحاق ابراهیم بن جبیب فزاری ، از فرزندان سمره بن جندب ، و او اول کسی است که در اسلام اسطرلاب ساخته و بصورت مبطح و مسطح عمل مینمود^۱ و این کتابها از اوست : کتاب القصیده فی علم النجوم . کتاب المقیاس للزوال . کتاب الزیج علی سنی العرب . کتاب العمل بالاسطرلاب و هوذات الحلق . کتاب العمل بالاسطرلاب المسطح .

عمر بن فرخان^۲

ابوحفص عمر بن حفص ، مفسر کتاب الاربعه تألیف بطلمیوس ، که ابویحیی بن بطریق

۱- برای دانستن انواع اسطرلاب و عمل بآن رجوع شود بلفتنامه دهخدا زیر کلمه اسطرلاب .

۲- عمر بن فرخان ، ابوحفص طبری یکی از روساء مترجمان و صاحبان تحقیق در علم بحركات نجوم و احکام آن است . و ابومعشر بلخی گوید : عمر بن فرخان طبری دانشمند و حکیمی بود که بیحیی بن خالد بن برمک اختصاص داشت ، و پس از او بفضل بن سهل پیوست . در تولد جعفر بن یحیی بن خالد بن برمک در میان قمر و مریخ درجات بسیار کمی دیده میشد که عمر آنرا در دوازده ضرب نموده و حکمش صحیح درآمد ، و تا زمانیکه عمر این کار را نکرده بود منجمان را توجهی بآن نبود . و باز ابومعشر در کتاب المذاکرات گوید : ذوالریاستین فضل بن سهل ، عمر بن فرخان را از شهرش طلبیده ، و بمأمون رسانیده ، و او کتابهای زیادیرا ترجمه کرد (نقل از تعلیقات فلوکل ص ۱۱۰-۱۱۱ .)

برایش ترجمه کرده بود . و این کتابها از اوست : کتاب المحاسن . کتاب اتفاق الفلاسفة و اختلافهم فی خطوط الكواكب .

پسرش ابوبکر

محمد بن عمر بن حفص بن فرخان طبری، از فضلاء منجمان ، و این کتابها از اوست : کتاب المقیاس . کتاب المواید . کتاب العمل بالاسطرلاب . کتاب المسائل . کتاب المدخل . کتاب الاختیارات . کتاب المسائل الصغیر . کتاب تحویل سنئ المواید . کتاب التسیرات . کتاب المیالات . کتاب تحویل سنئ العالم . کتاب التسیرات فی المواید .

ماشالله بن اثری

نامش میشی ، بمعنی یثرو ، و یهودی است که از دوران منصور تا مأمون بود ، و یکی از فضلائئ است که در احکام نجومی یگانه عصر خود بشمار میرفت . و این کتابها از اوست : کتاب المواید الکبیر - مشتمل بر چهارده کتاب : کتاب الواحد والعشرین فی القرانات والادیان والملل . کتاب مطرح الشعاع . کتاب المعانی . کتاب صنعة الاسطرلاب والعمل بها . کتاب ذات الحلق . کتاب الامطار والرياح . کتاب السهمین . کتاب المعروف بالسابع و-العشرین- کتاب الاول . ابتداء اعمال . کتاب الثانی علی دفع التدبیر . کتاب الثالث فی المسائل . کتاب الرابع فی شهادات الكواكب . کتاب الخامس فی الحدوث . کتاب السادس فی تسییر النیرین و ما یدلان علیه . کتاب الحروف . کتاب السلطان . کتاب السفر . کتاب الاشعار . کتاب المواید . کتاب تحویل سنئ المواید . کتاب الدول والملل . کتاب الحکم علی الاجتماعات والاستقبالات . کتاب المرضی . کتاب الصور والحکم علیها .

ابوسهل فضل بن نوبخت

از نژاد ایرانیان است، و مانسب خاندان نوبخت را در کتاب المتکلمین بطور تفصیل ذکر نمودیم^۱، و او در خزانه الحکمه هارون الرشید بود، و ترجمه هائی از فارسی بعربی دارد، و پایه دانش او بر کتابهای ایرانیان است و این کتابها از اوست : کتاب النهمطان فی المواید . کتاب الفال النجومی . کتاب المواید - تنها باین نام . کتاب تحویل سنئ المواید . کتاب المدخل .

۱- رجوع شود بصفحه ۴۳۴ همین کتاب .

کتاب التشبيه والتمثيل . کتاب المنتحل من اقاويل المنجمين فى الاخبار والمسائل والموايد
وغيره ها .

سهل بن بشر

ابو عثمان سهل بن بشر بن علی ، که ویرا هیا یهودی میگفتند . وی بطاهر بن حسین
اعور و بعد بحسن بن سهل خدمت کرده و دانشمند با فضلی بود . این کتابها از اوست :
کتاب مفاتیح القضاء ، وهو المسائل الصغیر . کتاب السهمین . کتاب الموايد الكبير . کتاب
تحويل سنى العالم . کتاب المدخل الصغیر . کتاب المدخل الكبير . کتاب الهيئة و علم الحساب .
کتاب تحاويل سنى الموايد . کتاب الموايد الصغیر . کتاب المسائل الكبير . کتاب الاختيارات .
کتاب الاوقات . کتاب المفتاح . کتاب الامطار والرياح . کتاب المعانى . کتاب الهيلاج و
الكدخدا . کتاب الاعتبارات . کتاب الكسوفات . کتاب التركيب . و کتاب بزرگی مشتمل بر
سيزده کتاب دارد ، و در آن کتابهای مهم خود را ذکر ، و آنرا کتاب العاشر - نامیده ، و
در خراسان تصنيف کرده است . و چنانکه شنیده ام ، رومیان کتاب الجبر والمقابلہ او را
گرامی دارند ، و ستایش کنند .

خوارزمی

نامش محمد بن موسی ، از مردم خوارزم^۱ و در خزانه الحکمه مأمون بوده و از عالمان
هیئت بشمار میرفت . و مردم چه پیش از رصد کواکب و چه پس از آن ، بر زیج اول و دوم وی
که معروف بسند و هند است اتکاء داشتند ، و این کتابها از اوست : کتاب الزیج - در دو
نسخه . اول ، و دوم . کتاب الرخامة . کتاب العمل بالاسطرلاب . کتاب عمل الاسطرلاب .
کتاب التاريخ .

سند بن علی یهودی

کنیه اش ابوالطیب ، در ابتداء یهودی بود . و بعد بردست مأمون اسلام آورده ، و در
جرگه منجمان او درآمد . و کلیسای پشت باب الشماسیه^۲ را ، که در حریم خانه معزالدوله

۱ - رجوع شود بصفحه ۱۹۲ همین کتاب .

۲ - باب الشماسیه - محله ایست در بغداد که در شمال محله رصافه و محله ابوحنیفه بنا
شده و باب الشماسیه بآن نسبت داده میشود . (دلیل خارطة بغداد ص ۱۰۹) .

است بساخت ، و او از جمله رصدکنندگان بود که همیشه بکار رصد اشتغال داشت . و این کتابها از اوست : کتاب المنفصلات و المتوسطات . کتاب القواطع - دو نسخه است . کتاب الحساب الهندی . کتاب الجمع والتفریق . کتاب الجبر والمقابلة .

یحیی بن ابومنصور

که شرح حالش را پیش از این گفته ایم ، وی در دوران مأمون یکی از رصدکنندگان بود . و در یکی از شهرهای روم وفات یافته ، و این کتابها از اوست : کتاب الزیج الممتحن - دو نسخه است ، اول و دوم . کتاب مقالة فی عمل ارتفاع سدس ساعة لعرض مدينة السلام . کتاب یحتوی علی ارساد له و رسائل الی جماعة فی الارصاد .

حبش بن عبدالله

مروزی ، از محاسبان ، و یکی از رصدکنندگان بود که بیش از صد سال عمر کرد ، و این کتابها از اوست : کتاب الزیج الدمشقی . کتاب الزیج المأمونی . کتاب الابعاد والاجرام . کتاب عمل الاسطرلاب . کتاب الرخائم و المقاییس . کتاب الدوائر الثلاث المماسة و کیفیة الاوصال . کتاب عمل السطوح المبسوطة والقائمة والمائلة و المنحرفة .

ابن حبش

ابو جعفر بن احمد بن عبدالله بن حبش ، و این کتاب از اوست : کتاب الاسطرلاب المسطح .

ابح

نامش حسن بن ابراهیم ، و در دوران مأمون بوده ، و این کتابها از اوست : کتاب الاختیارات - برای مأمون تألیف کرد . کتاب المطر . کتاب الموالید .

حکایتی از روی نوشته ابن مکتفی

که گوید ، در کتابی بخط ابن جهم این حکایت را خوانده ام : کتاب المدخل را ، سند بن علی تألیف ، و بابو معشر اهداء کرده بود ، و ابو معشر آنرا بخود بسته ، در صورتیکه او نجوم را در سال خوردگی آموخته ، و عقلش باین پایه نمیرسید ، که یک چنین کتابی را

تألیف کند ، یا آن نه مقالات را در موالید بنگارد ، و یا کتاب فی القرائات را که منسوب باین با زیار است ، از کار درآورد . و تمام اینها از سندین علی بود .

حسن بن سهل بن نوبخت

این کتاب از اوست : کتاب الانواء .

ابن با زیار

محمد بن عبدالله بن عمر بن با زیار، شاگرد حبش بن عبدالله، از دانشمندان و برجستگان در صناعت نجوم بوده ، و این کتابها از اوست : کتاب الاهویة - نوزده مقاله . کتاب الزیج . کتاب القرائات و تحویل سنی العالم . کتاب الموالید و تحویل سنی الموالید .

خرزاد بن دارشاد محاسب

غلام سهل بن بشر ، و یهودی بود ، و این کتابها از اوست : کتاب الموالید . کتاب الاختیارات .

بنو صباح

محمد ، و ابراهیم ، و حسن . همگی از منجمانی بودند که در علم هیئت و احکام مهارت داشتند، و این کتابها از ایشان است : کتاب برهان صنعة الاسطرلاب- این کتاب تألیف محمد است که ناتمام مانده ، و ابراهیم آن را تمام نمود . کتاب عمل نصف النهار بقیسة واحده بالهندسه - تألیف این را نیز محمد آغاز و حسن بپایان رسانید . کتاب رساله محمد فی صنعة الرخامات .

حسن بن خصیب

یکی از ماهران در صنعت نجوم است ، و این کتابها از اوست : کتابی که آنرا - الکار مهتر نامیده و مشتمل بر این چهار کتاب است : کتاب المدخل الی علم الهيئة . کتاب تحویل سنی العالم . کتاب الموالید . کتاب تحویل سنی الموالید .

خیاط

ابوعلی یحیی بن غالب، و بقولی، اسماعیل بن محمد، شاگرد ماشاالله، از فاضلان در نجوم، و این کتابها از اوست: کتاب المدخل. کتاب المسائل. کتاب المعانی. کتاب الدول. کتاب المواید. کتاب تحویل سنی المواید. کتاب المنثور - برای یحیی بن خالد تألیف کرد. کتاب قضیب الذهب. کتاب تحاویل سنی العالم. کتاب النکت.

عمر بن محمد مروروی

از رصدکنندگان با فضلی بود، و این کتابها از اوست: کتاب تعدیل الکواکب. کتاب صنعة الاسطرلاب المسطح.

حسن بن مصباح^۱

از علماء هیئت، و سائر امور هندسه بود، و این کتابها از اوست: کتاب الاشکال والمسائح. کتاب الكرة. کتاب العمل بذات الحلق.

ابومعشر

ابو معشر جعفر بن محمد بلخی، در ابتدا از اصحاب حدیث بود، و در طرف غربی باب خراسان^۲ اقامت داشت. بکندی بدبین بود و با او کینه ورزی مینمود، و مردم را بر او میشورانید و فلسفه دانستن را از معایش میشمرد، کندی دسیسه بکار برده، و کسی را وادار کرد که ویرا تشویق و ترغیب بدانستن حساب و هندسه نماید، و او در این رشته داخل شده، و چون نتوانست بجائی رسد، از آن عدول کرده، و بدانستن علم احکام نجوم پرداخت و همین کار سبب شد که دست از نکوهش کندی برداشته و کندی از شر او در امان ماند، زیرا آن نیز از همان نوع معلومات کندی بود. گویند ابومعشر در سن چهل و هفت سالگی علم نجوم را فراگرفت، و در آن فاضل و صاحب نظریات صائبی گردید، و برای آنکه وقوع امری را پیشگوئی کرده، و همانطور هم درآمد، مستعین او را بتازیانه بست،

۱- ف (الحسن بن الصباح).
 ۲- باب خراسان در شمال شرقی بغداد، و یکی از چهار دروازه ایست که منصور خلیفه عباسی هنگام بنانمودن مدینة السلام در سال ۱۴۵ هجری ساخته و آنرا باین نام خواند (ر. ک. دلیل خارطة بغداد ص ۴۸).

و از این جهت همیشه میگفت ، بکیفر پیشگوئی درست که کرده بودم ، رسیدم . وی بیش از صد سال زندگانی کرد ، و در روز چهارشنبه ، در شب بآخر ماه رمضان سال دوست و هفتاد و نه ، در واسط^۱ وفات یافت ، و این کتابها از اوست : کتاب المدخل الکبیر - در هشت فصل . کتاب المدخل الصغیر . کتاب زیج الهزارات - در هفتاد^۲ و اندی باب . کتاب الموالید الکبیر - که باتمام نرسانده ، و آنچه از آن در دست است ...^۳ کتاب هیئة الفلک و اختلاف طلوعه - پنج فصل . کتاب الکدخداء . کتاب الهیلاج . کتاب القرانات - که بابن بازیار نوشته است . کتاب سنی العالم - ملقب بنکت . کتاب الاختیارات . کتاب الاختیارات علی منازل القمر . کتاب الالوف - هشت مقاله . کتاب الطبائع الکبیر - در پنج جزء ، که خود ابومعشر آنرا چنین جزو بندی نموده . کتاب السهمین و اعمار الملوک و الدول . کتاب زائرجات و الانتها آت و الممرات . کتاب اقتران النحسین فی برج السرطان . کتاب الصور و الحکم علیها . کتاب الصور و الدرج و الحکم علیها . کتاب تحویل سنی الموالید - هشت مقاله . کتاب المزاجات - که بسیار کمیاب بود و بعد پیدا شد . کتاب الانواء . کتاب المسائل - مجموعه ایست . کتاب اثبات علم النجوم . کتابی که موارد آنرا جمع کرد و ناتمام گذاشت و قصدش این بود که آنرا - کامل - یا - المسائل نامد . کتاب الجمهرة - و در آن گفته های دیگران را درباره - موالید - جمع نموده است . کتاب الاصول - ابوعنبرس آنرا از خود میدانست . کتاب تفسیر المنامات من النجوم . کتاب القواطع علی الهیلاج . کتاب الموالید الصغیر - دو مقاله در سیزده فصل . کتاب زیج القرانات و الاحتراقات . کتاب الاوقات علی اثنا عشریة الکواکب . کتاب السهام - یعنی سهام خوردنیها و پوشاکیها ، و بوئیدنیها ، و ارزانی و گرانی و حکم درباره آنها . کتاب الامطار و الریاح و تغیر الالهویة . کتاب طبائع البلدان و تولد الریاح . کتاب المیل فی تحویل سنی العالم .

و ابومعشر از عبدالله بن یحیی برمکی ، و محمد بن جهم برمکی حکایت میکرد ، و آنها را در دانش برتر از دیگران میدانست^۴ .

عبدالله بن مسرور نصرانی

غلام ابومعشر ، و این کتابها از اوست : کتاب مطرح الشعاع . کتاب تحویل سنی العالم

۱- رجوع شود بصفحه ۲۴۱ این کتاب .

۲- ف (شصت و اندی) .

۳- ف اشاره بفاصله و جای خالی ندارد .

۴- ش - در پای این صفحه دارد (مقابله شد) .

والحکم علیها . کتاب تحاویل سنی الوالید .

عطار دین محمد

حسابدانی منجم ، و فاضلی دانشمند بود ، و این کتابها از اوست : کتاب الجفر الهندی - تفسیر خود او . کتاب العمل بالاسطرلاب . کتاب العمل بذات الحلق . کتاب ترکیب الافلاک . کتاب المرایا المحرقة .

یعقوب بن طارق

از فضلاء منجمان ، و این کتابها از اوست : کتاب تقطیع کردجات الجیب . کتاب ما ارتفع من قوس نصف النهار . کتاب الزیج محلول فی السند هند لدرجة درجة - که دو کتابست ، یکی در علم الفلك - دومی در علم الدول .

ابوعنبر صیمری

پیش از این بتفصیل گفته شده ، و او از منجمان بود ، و این کتابها از اوست : کتاب الموالید . کتاب المدخل الی علم النجوم .

ابن سیویه

یهودیست و نامش این کتابها از اوست : کتاب المدخل الی علم النجوم . کتاب الامطار .

علی بن داود

با فضل و منجم برجسته بود ، و این کتاب از اوست : کتاب الامطار .

ابن اعرابی

ابوالحسن علی بن اعرابی ، از مردم کوفه ، از فاضلان برجسته در کار خود بوده و بشیبانی معروفیت داشت ، زیرا از بنی شیبان بود . و این کتاب از اوست : کتاب المسائل والاختیارات .

حارث بن منجم

همیشه با حسن بن سهل بود ، و از فضلائست که ابومعشر از او حکایت میکرد ، و از کتابهای اوست . کتاب الزیج .

مصیصی

ابوالحسین علی بن ...^۱ مصیصی . و از کتابهای اوست : کتاب القرانات .

ابن ابوقرّه

کنیه اش ابوعلی ، و از منجمان علوی بصری بود ، و این کتاب از اوست : کتاب العلة - فی کسوف الشمس والقمر - که برای موفق تألیف کرد .

ابن سمعان

نامش محمد بن عبدالله ، و غلام ابومعشر بود . این کتاب از اوست : کتاب المدخل الی علم صناعة النجوم .

فرغانی

نامش محمد بن کثیر ، منجم فاضلی بود که درکار خود برجستگی داشت . و این کتابها از اوست : کتاب الفصول اختیار المجسطی . کتاب عمل الرخامات .

ابن ابورافع

ابوالحسن ، از فضلاء بود ، و این کتاب از اوست : کتاب اختلاف الطلوع .

پسر او ابومحمد

عبدالله بن ابوالحسن بن ابورافع . و این کتاب از اوست : کتاب رساله فی الهندسة .

۱- ف اشاره بفاصله و جای خالی ندارد .

ابن ابوعباد

محمد بن عیسی ، مکنی بابوالحسن ، و بیش از این چیزی از او نمیدانیم . و این کتاب از اوست : کتاب العمل بذات الشعبین و غیرها - یکمقاله .

نیریزی

ابوالعباس فضل بن حاتم نیریزی ، در علم نجوم ، بویژه در علم هیئت انگشت نما بود ، و این کتابها از اوست : کتاب الزیج الکبیر . کتاب الزیج الصغیر . کتاب سمت القبلة . کتاب تفسیر کتاب الاربعة لبطلمیوس . کتاب احداث الجو . که برای معتضد تألیف کرد . کتاب البراهین فی تهیئة^۱ آلات یتبین فیها ابعاد الاشياء .

بتانی

ابوعبدالله محمد بن جابر بن سنان رقی ، نژادش از حران^۲ و صابئی بوده ، و آغاز او برصد کردن ، بنا بگفته جعفر بن زکریا ، که گوید از خود بتانی پرسیده ، و او در جوابش گفته است : از سال دویست و شصت و چهار شروع و تا سال سیصد و شش ادامه داشته ، و کواکب ثابته را در زیج سال دویست و نود و نه خود ، بثبت رسانده . وی بابنی زیات از مردم رقه^۳ برای دادخواهی از ستمهایی که بر آنها شده بود بیغداد آمده و هنگام مراجعت در قصر الجص^۴ سال سیصد و هفده وفات یافت و این کتابها از اوست : کتاب الزیج - دو نسخه است ، اولی ، و دومی ، که دومی بهتر از اولیست . کتاب معرفة مطالع البروج فیما بین ارباع الفلك و تصرف رسالته فی تحقیق اقدار الاتصالات . و آنرا برای ابوالحسن بن فرات تألیف نمود .

۱- ف (وتهیئة) . ۲- رجوع شود بصفحه ۱۹ این کتاب .

۳- رجوع شود بصفحه ۱۳۰ این کتاب .

۴- قصر الجص - قصر بسیار با شکوهی است نزدیک بسامراء بالای هارونی که معتصم برای خوشگذرانی ساخت . و در همانجاست که بختیار پسر معزالدوله را ، بامر عمویش عضد-الدوله بقتل رساندند (معجم البلدان) .

ابن اماجور

ابوالقاسم عبدالله بن اماجور، از فرزندان فراعنه^۱. و از فضلا بوده، و این کتابها از اوست: کتاب القن. کتاب الزیج المعروف بالخالص. کتاب زادالمسافر. کتاب الزیج المعروف بالمزهر. کتاب الزیج المعروف بالبديع. کتاب زیج السندهند. کتاب زیج الممرات.

پسر او ابوالحسن

علی بن ابوالقاسم، و از کتابهای اوست

هروی^۲

نامش یوسف بن و این کتاب از اوست: کتاب الزرق النجومی - در حدود سیصد ورق.

ابوزکریا

حمو^۳ بن عمرو بن یوحنا بن صلت، و این کتاب از اوست: کتاب الاحتجاج فی صحة النوم والاحکام فیها.

صیدنانی

نامش عبدالله بن حسین^۴ حسابدان و منجم، و این کتابها از اوست: کتاب شرح کتاب محمد بن موسی الخوارزمی فی الجبر. کتاب شرح کتابه فی الجمع والتفریق. کتاب فی صنوف الضرب والقسمه.

دندان

از قدیمیان است، و نامش عبدالله بن علی نصرانی، و کنیه اش ابوعلی، و این کتاب از

۱- ف (الفراغنه). ۲- ف (الهرونی).

۳- ش - بی نقطه است در (ف) (جنون) و ظاهراً حبوب است. ۴- ف (الحسن).

اوست : کتاب صناعة التنجیم - که آنرا دیده‌ام و خیلی کهنه بود .

طبقه دیگری از منجمان و مهندسان

تازه کاریکه جایشان معلوم نشد

آدمی

ابوعلی حسین بن محمد ، و این کتاب از اوست : کتاب انحرافات الخیطان^۱ و عمل الساعات .

حنانی^۲

مکنی بابوالفضل ، نامش ... و این کتاب از اوست : کتاب الزیج الهندسی .

ابن باغار^۳

عباس بن باغار^۴ بن ربیع ، مکنی بابو ربیع ، از صاحبان علم هیئت است ، و این کتاب از اوست : کتاب قسمة المعمور من الارض و هیئة الدنيا .

ابن ناجیه

نامش محمد بن ... کاتب ، و این کتاب از اوست : کتاب المساحة .

ابوعبدالله

محمد بن حسن بن اخوهشام شطوی ، و این کتابها از اوست : کتاب عمل الرخامة المنحرفة . کتاب عمل الرخامة المطبلة و صنعة البنادق و عمل الارتفاع والسموات .

محاسبان و اصحاب اعداد

که تازه کار بودند

۱- ف (الحرافات والخیطان) .

۲- ف (الحنانی) . ۳- ف (باغان) .

عبدالحمید

ابوالفضل عبدالحمید بن واسع بن ترك ختلی ، از محاسبان است ، و کنیه اش را ابو- محمد گفته اند . این کتابها از اوست : کتاب الجامع فی الحساب - مشتمل بر شش کتاب . کتاب العلامات^۱ . (کتاب ...)

ابوبرزه

فضل بن محمد بن عبدالحمید بن ترك بن واسع ختلی ، و این کتابها از اوست : کتاب المعاملات . کتاب المساحة .

ابو کامل

ابو کامل شجاع بن اسلم بن محمد بن شجاع محاسب ، از مردم مصر ، و از فضلاء و محاسبان و علماء بود و این کتابها از اوست : کتاب الفلاح . کتاب مفتاح الفلاح . کتاب الجبر والمقابلة . کتاب العصیر . کتاب الطیر . کتاب الجمع والتفریق . کتاب الخطائین . کتاب المساحة والهندسة . کتاب الكفاية .

سنان بن فتح

از مردم حران^۲ و در صناعت حساب و عدد برجستگی داشته ، و این کتابها از اوست : کتاب التحت فی الحساب الهندی . کتاب الجمع والتفریق . کتاب شرح الجمع والتفریق . کتاب الوصایا . کتاب حساب المكعبات . کتاب شرح الجبر والمقابلة للخوارزمی .

ابو یوسف مصیصی

نامش یعقوب بن محمد محاسب ، و این کتابها از اوست : کتاب الجبر والمقابلة . کتاب الوصایا . کتاب تضاعیف بیوت الشطرنج . کتاب الجامع . کتاب نسبة السنین . کتاب جوامع الجامع . کتاب الخطائین . کتاب حساب الدور .

۱- ف (المعاملات) .

۲- رجوع شود بصفحه ۱۹ این کتاب .

رازی

يعقوب بن محمد، مکنی با بویوسف، و این کتابها از اوست : کتاب الجوامع فی الحساب . کتاب التحت . کتاب حساب الخطائین . کتاب الثلاثین المسئلة الغریبه .

محمد بن یحیی

بن اکثم قاضی ، و این کتاب از اوست : کتاب مسائل الاعداد .

کرایسی

احمد بن عمر ، از مهندسان فاضل ، و از علماء عدد بوده ، و این کتابها از اوست : کتاب تفسیر اقلیدس . کتاب حساب الدور . کتاب الوصایا . کتاب مساحة الحلقة . کتاب الهندی .

احمد بن محمد محاسب

بیش از این درباره او چیزی بدست نیامده ، و از کتابهای اوست : کتاب الی محمد بن موسی فی النیل . کتاب المدخل الی علم النجوم . کتاب الجمع والتفریق .

مکی

جعفر بن علی بن محمد مهندس مکی ، و این کتابها از اوست : کتاب فی الهندسة . رسالة المكعب .

اصطخری

از محاسبان و نامش ... و این کتابها از اوست : کتاب الجامع فی الحساب . کتاب شرح کتاب ابی کامل فی الجبر .

مردیکه معروف بمحمد بن ثره بود

از محاسبان و مردم اصفهان است ، و این کتاب از اوست : کتاب الجامع فی الحساب .

مهندسان ، و اعدادیان و منجمان تازه کار

که حیاة و مماتشان بزمان ما نزدیکست

یوحنا قسیس

نامش یوحنا بن یوسف بن حارث بن بطریق قسیس ، از کسانی است که کتاب اقلیدس و سایر کتابهای هندسه را براو قرائت میکردند ، و ترجمه‌هایی از یونانی دارد. وی از فضلا بود ، و درسال ... وفات یافت . این کتابها از اوست : کتاب اختصار جدولین فی هندسه ، کتاب مقاله فی البرهان علی انه متی وقع خط مستقیم علی خطین مستقیمین موضوعین فی سطح واحد صیر الزاویتین الداخلتین التی فی جهة واحده ، انقص من زاویتن قائمتین .

ابن روح صابی

ابوجعفر خازن

نامش ... و این کتابها از اوست : کتاب زیج الصفائح . کتاب المسائل العددیة .

علی بن احمد عمرانی

از مردم موصل ، از فضلا وعلاقمندان بجمع کردن کتاب بود ، و مردم از جاهای دور برای قرائت باو روی میآوردند ، و در سال سیصد و چهل و چهار وفات یافت ، و از کتابهای اوست : کتاب شرح کتاب الجبر والمقابلہ لابی کامل .

ابوالوفاء

محمد بن محمد بن یحیی بن اسماعیل بن عباس ، وی در روز چهارشنبه اولمآه رمضان سال سیصد و بیست و هشت در بوزجان^۱ ، از شهرهای نیشابور بدنیا آمده ، و آنچه بحساب وعددیات ارتباطی داشت ، برعموی خود ابو عمرو مغازلی ، و دائی خود ابو عبدالله محمد

۱- بوزجان - شهر کوچکی است میان نیشابور و هرات و بنیشابور نزدیکتر است

(معجم البلدان) .

بن عتبه قرائت نمود . و ابو عمرو هندسه را بر ابو یحیی مارودی ، و ابوالعلاء بن کر نیب قرائت داشته است . ابوالوفاء در سال چهل و هشت بیغداد نقل مکان کرده ، و این کتابها از اوست : کتاب ما یحتاج الیه العمال و الکتاب من صناعة الحساب - و آنرا بهفت منزل ، و هر منزلی را بهفت باب در آورده ، منزل اول - در نسبت . منزل دوم - در ضرب و تقسیم . منزل سوم - در کارهای مساحی . منزل چهارم - در کار خراج . منزل پنجم - در کار مقاسمه و سهم بندی . منزل ششم - در صرافی . منزل هفتم - در معاملات تجار تی . کتاب تفسیر کتاب الخوارزمی فی الجبر و المقابلة . کتاب المدخل الی الارثماطیقی - یکمقاله . کتاب تفسیر کتاب ذیوفنطس فی الجبر . کتاب ابرخس فی الجبر . کتاب فیما ینبغی ان یحفظ قبل کتاب ارثماطیقی . کتاب البراهین علی القضا یا الی استعمل ذیوفنطس فی کتابه و علی ما استعمله هو فی التفسیر . کتاب استخراج ضلع المكعب بمال مال و ما یترب کب منهما - یکمقاله . کتاب معرفة الدائرة من الفلك - یکمقاله . کتاب الكامل - در سه مقاله ، مقاله اول در اموری که باید پیش از حرکت کواکب بدانی . مقاله دوم - در حرکت کواکب . مقاله سوم - در اموری که بر حرکت کواکب عارض میشود . کتاب زیج الواضح - در سه مقاله . اولی در چیزهایی که باید پیش از حرکت کواکب بدانی . دومی - در حرکات کواکب . سومی - در چیزهایی که عارض حرکت کواکب میشود . و از کتابهای عموی او ابوسعید است : کتاب مطالع العلوم للمتعلمین - در حدود ششصد ورق .

کوهی

ابوسهل و یجن بن رستم ، از مردم یکی از کوهستانهای طبرستان ، و این کتابها از اوست : کتاب مراکز الاکر - ناتمام . کتاب الاصول علی نحو کتاب اقلیدس - و آنچه از آن بدست آمد ، کتاب البرکار التام - دو مقاله . کتاب صنعة الاسطرلاب بالبراهین - دو مقاله . کتاب احداث النقط علی الخطوط . کتاب علی المنطقیین فی توالی الحرکتین - در یاری از ثابت بن قره . کتاب مراکز الدوائر علی الخطوط من طریق التحلیل دون التریب . (کتاب فی اخراج الخطین علی نسبة . کتاب فی الدوائر المماسة من طریق التحلیل) کتاب الزیادات علی ارشمیدس فی المقالة الثانية . رساله فی استخراج الضلع المسبع فی الدائرة .

غلام زحل

ابوالقاسم عبدالله بن حسن ، از مردم ... و این کتابها از اوست : کتاب التسیرات -

یکمقاله . کتاب الشعاعات - یکمقاله . کتاب احکام النجوم . کتاب التسیرات والشعاعات - بزرگست . کتاب الجامع الكبير . کتاب الاصول المجردة . کتاب الاختیارات . کتاب الانفصالات .

صوفی

ابوالحسین عبدالرحمن بن عمر ، از فضلاء و منجمان است و وقتی که عضدالدوله در شاذکوه^۱ بود با او خدمت میکرد . تولدش در... و وفاتش در سال... بود ، و این کتاب از اوست :

کتاب الکواکب - با تصویر .

انطاکی

ملقب بمجتبی ، نامش . . . و تقریباً در حدود سیصد و هفتاد و شش وفات یافت ، و این کتابها از اوست : کتاب التحت الكبير فی الحساب الهندی . کتاب فی الحساب علی التحت بلامحو . کتاب تفسیر الارثماطیقی . کتاب استخراج التراجم . کتاب تفسیر اقلیدس . کتاب فی المكعبات .

کلواذانی

ابونصر محمد بن عبدالله کلواذانی^۲ محاسب ، از فاضلان در حساب است که در زمان ما حیات دارد و از کتابهای اوست : کتاب التحت فی الحساب الهندی .

قصرانی

نامش

سخن در باره آلات و سازندگان آنها

اسطرلابها در قدیم مبطح^۳ بود ، و اول کسیکه آن را ساخت بطلمیوس است ، و گویند پیش از وی ساخته شده ، و بطور تحقیق نمیتوان در این باره نظری داشت . و اول کسیکه اسطرلاب مسطح را ساخت ابیون بطریق بود ، و آلات آن در شهر حران^۴ ساخته میشد .

۱ - شاذکوه - از محال گرگان است (معجم البلدان) . ۲ - ر.ک . بصفحه ۲۱۵ این کتاب .

۳ - ف (مسطحة) . ۴ - رجوع شود بصفحه ۱۹ این کتاب .

و از آنجا پیدا شده و انتشار یافت ، ولی بعد متوقف گردیده ، و در دولت بنی عباس از دوره مأمون تا زمان ما دائرة عمل صنعتگران و سازندگان آن توسعه یافت ، زیرا مأمون هنگامیکه میخواست کواکب را رصد نماید از ... ابن خلف مرورودی آنرا خواسته ، و او ذات الحلق^۱ را برایش ساخت ، که همان ساخته او در پیش یکی از علماء شهر ما میباشد . و مرورودی اسطرلاب را ساخته است .

نام سازندگان

ابن خلف مرورودی . فزاری که در پیش گفته شد . علی بن عیسی غلام مرورودی . خفیف غلام علی بن عیسی . که فاضل و ماهر در این کار بود . احمد بن خلف غلام علی بن عیسی . و محمد بن خلف ، باز غلام علی . احمد بن اسحاق حرانی . ربیع بن فراس حرانی . بیطولس^۲ غلام خفیف . علی بن احمد مهندس - غلام خفیف . محمد بن شداد بلدی (غلام بیطولس) . علی بن سرد حرانی (غلام بیطولس) . شجاع بن . . . غلام بیطولس - که با سیف الدوله بود . ابن سلام ، غلام بیطولس . عجلی اسطرلابی ، غلام بیطولس . عجلیه دخترش ، که با سیف الدوله بود ، شاگرد بیطولس .

و از غلامان احمد و محمد پسران خلف

جابر بن سنان حرانی ، و جابر بن قره حرانی ، و سنان بن جابر حرانی ، و فراس بن حسن حرانی . و ابوربیع حامد بن علی ، غلام علی بن احمد مهندس بودند .

و از غلامان حامد بن علی

ابن نجیه ، نامش ... و بوقی که نامش حسین بود ، و بعد آنرا بدل بعبدا الصمد کرد .

و این اشخاص نیز از سازندگان

آن آتند

علی بن یعقوب رصاص . علی بن سعید اقلیدسی . احمد بن علی بن عیسی - که نزدیک بزمان ما بود .

۱ - نوعی از اسطرلابست (ر. ک. لغتنامه دهخدا کلمه اسطرلاب ستون اول و دوم ص ۲۲۸۸) .
۲ - ف (قطسطولس) .

قره بن قمیطا حرانی

این شخص صورتی از صفت دنیا ساخته است که ثابت بن قره حرانی آنرا نسبت بخود داده ، و من آنرا روی جامه دبیقی^۱ که از کرباس بود دیدم ، با رنگ آمیزی که رنگهایش آمیخته بموم بود .

نام کتابهاییکه در حرکات

تألیف شده

کتاب عمل الالة التي تطرح البنادق - تألیف ارشمیدس . کتاب الدوائر والدوالیب - تألیف هرقل نجار . کتاب فی الاشياء المتحركة من ذاتها - تألیف ایرن . کتاب الة الزمر - البوقی . کتاب الزمر الریحی . کتاب الدوالیب - تألیف مورطس . کتاب الارغنون . کتاب الحیل - تألیف بنوموسی - مشتمل بر چندین حرکات .

ابو یعقوب

اسحاق بن حنین ، همپایه پدرش ، در فضل و صحت ترجمه از یونانی و سریانی بود ، و بیش از پدر در عربیت فصاحت داشت ، و همان خدمات پدرش را درباره خلفا و رؤساء انجام داد . در اواخر عمر بقاسم بن عبدالله پیوسته و ویژه او گردیده ، و قاسم نیز ویرا بر عهده مقدم میداشت ، و محرم اسرار خود میدانست . اسحاق در ماه ربیع الاول سال دویمت و نود و چهار در گذشت ، و بجز ترجمه کتابهای باستانی ، این تألیفات نیز از اوست : کتاب الادویة المفردة علی الحروف . کتاب کناش الخف . کتاب تاریخ الاطباء .

۱- دبیق از شهرهای مصر است و جامه‌های دبیقی منسوب بآنجاست (منتهی الارب) .

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ
 بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ
 بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ
 بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ
 بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

فن سوم - از مقاله هفتم

از کتاب الفهرست

در اخبار علماء و نام کتابهاییکه تصنیف کرده‌اند

مشمول بر :

اخبار طبیبان ، از قدیمیان و نوآموختگان و نام کتابهای آنان

آغاز طب

محمد بن اسحاق گوید : درباره اولین استنباط کننده طب ، و اولین طبیب ، اختلاف است ، و اسحاق بن حنین در تاریخ خود گوید : گروهی ، مصریان را پیدا کننده طب دانند ، برای اینکه زنی از مصریان مبتلابکرما زدگی^۱ شده و از این جهت بسیار مجزون و اندوهگین شده و در عین حال معده اش ضعیف و سینه اش آکنده با خلط ، و عادت زنانگیش بند آمده بود. اتفاقاً از روی هوس مقداری زنجبیل خورد، و تمام ناراحتیهائی که داشت، بر طرف گردیده ، و تندرستی و صحت گذشته را بدست آورد . کسانی هم که بهمانگونه بیماری مبتلا بودند ،

۱- در متن عربی دارد مبتلاة بالغنظه - و غیظهم بمعنای خشم و هم بمعنای شدت گرما آمده که ظاهر آدر اینجا بمعنای ابتلا بکرمازوکی است (ر.ک. المنجد - اقرب الموارد).

با خوردن زنجبیل بهبودی یافتند . و مردم نیز همین تجربه را در سائر دردها بکار بردند . دیگران گفته اند : بهمانگونه که هرمس^۱ ، سائر صنائع ، و فلسفه را استخراج نمود ، طب نیز از مستخرجات اوست . و برخی گویند : مردم قو - یا - قولوس^۲ آنرا بدست آورده اند ، و دلیل آنرا دواهایی دانند که یکی از ماما یان در بیماری زن پادشاه آورده بود . برخی استخراج آنرا بساحران نسبت دهند ، و بقولی ، مردم بابل ، و بقولی هندیان ، و بقولی مردم یمن ، و بقولی مردم سیسیل آنرا کشف کرده اند .

اولین کسیکه در طب سخن راند

بعقیده یحیی نحوی که در تاریخش دیده میشود . آن سخن گویان بترتیب ریاستی که داشتند ، تا دوره جالینوس هشت نفرند : اسقلیبوس اول . غوروس . مینس . برمانیدس ، فلاطرن، طبیب . اسقلیبوس دوم . بقراط دوم - بمعنی نگهدار نفوس ، و جالینوس - بمعنای آرام .

یحیی گوید : سالهاییکه از ظهور اسقلیبوس اول ، تا زمان وفات جالینوس ، گذشته پنجهزار و پانصد و شصت سال بوده و در این سالها میان هر یک از آن هشت رئیس فترتهایی بوده است .

اما طبیبانی که در آن فترتها بوده اند .

میان اسقلیبوس و غوروس

این طبیبان بودند

سوریدوس . مانیوس . مناویاس^۴ . مسیناوس . سفردوس اول . اسقلوس . سمرطیس . انطیمیاس . افلاطون . آغانیس . ابیقورس طبیب . و گوید :

۱ - رجوع شود بصفحه ۴۳۵ این کتاب .

۲ - ق - Kos - یا - Ko جزیره دراز و بازیکیست در بحر الجزایر و بندر کوچکی از قدیم دارد که معروف بوطن بقراط است ، و در بالای شهر يك چشمه و حمام خرابه ایست بنام حمام بقراط (ر.ك. قاموس الاعلام ترکی - زیر کلمه استانگوی)

۳ - ش (ساوناس) .

در فترت میان غوروس و مینس

این طبیبان بودند

افینورس . سفودندوس دوم . احطیفون . استوریس ، و راوس . اسطمس . موطیمس
فلاطن اول - طبیب . بقراط اول . و باز گوید :

در فترت میان مینس و برمانیدس

این اطباء بودند

سیمانس . ساوارس . حوراطیمس . مولوقس . سورانیدیقوس . ساموس . میقنلوس
دوم . فیطافلون . سوناخس . سونانوس . مامانخس . برمانیدس .

و پس از آن فترتی میان برمانیدس و فلاطن

طبیب بود که این طبیبان در آن پیدا شدند

اقرن افراغیطی . سجیس . انقلس . فیلس . اغافوطیمس . اکسیدوس . میلسنس .

و در فترت میان فلاطن اول و اسقلبیوس دوم

این طبیبان بودند

میلن افراغیطی . تامسطیوس طبیب . اندروماخس قدیم . افلاغورس . ماخالس . نسطس .
منیعورس . غالوس . ماراطناس . افرقلس طبیب . فوثاغورس طبیب . ماحینس . فسطس .
غالوس . مازاموموس .

اسحاق بن حنین گوید : در دوران فلاسفۀ نامبرده ، این اشخاص بوده اند :
فوثاغورس . دیوقلیس . بارون . انبادقلس . اقلیدس . طیماناناوس . انکسیمانس . ساوری .
نالس . ذیمقراطس . که بقراط و استادش اسقلبیوس ملحق گردید ، و باز گوید : شاعران
یونان ، امیروس ، فلقلس ، و ماریس بودند .

محمد بن اسحاق گوید : ما چند نفری از طبیبان را نامبردیم که تصنیفاتشان بما فرسیده ، و کتابی از آنان بعربی نقل نشده جز آنهایی را که تا این زمان دانسته‌ایم ، و حالا بذکر آن طبیبانی میپردازیم که تألیفاتی داشتند ، و کتابهایشان بمارسیده ، و بعربی درآمده است . و از بقراط سرآمد طبیبان شروع مینمائیم .

بقراط - با - ت - هم خوانده میشود

بقراط پسر ابراقلیس ، از شاگردان اسقلیبوس بود و هنگام وفاتش سه شاگرد از خود بجای گذاشت ، که ماغارینس ، و وارخس ، و بقراط بودند ، و پس از وفات ماغارینس و وارخس ریاست ببقراط منتهی گردید .

یحیی نحوی گوید : بقراط یگانه دوران خود ، و فاضلی کامل ، و سخن پرداز و معلم چیزهای دیگر هم بود ، و با او مثل زده میشد . طبیب و فیلسوف بود و کارش بآنجا رسید که مردم ویرا پرستش نمودند . و شرح رفتار و کردارش بدرازا میکشد . او بصنعت قیاس و تجربه قوتی شکفت انگیز بخشید که هیچ خورده بینی یارای سخن گفتن در آن را ندارد . او یگانه کسی بود که بیگانان طب آموخته ، و آنان را همچو فرزندان خود میدانست ، زیرا بیم آنرا داشت که علم طب از دنیا رخت بر بندد ، و همین را در کتاب عهد خود بطبیبان بیگانه خطاب کرده ، و آنان را باین نکته آگاه نموده است .

و بگفته دیگران - جز سخنان یحیی - بنقل از تاریخهای باستانی ، بقراط در دوران بهمن پسر اردشیر میزیست ، و بهمن برای بیماری که پیدا کرد ، او را از شهری که در آن بود احضار کرد ، مردم نپذیرفتند و گفتند اگر بقراط را از این شهر ببرند ، همگی از شهر بیرون رویم و در کنار او بجنگ و ستیزه برخیزیم ، و بهمن از روی شفقت بمردم ، او را بحال خود گذاشت .

بر گردیم بسخنان یحیی : بقراط هفتمین نفر ، از هشت نفریست که از اسقلیبوس اول مرتباً و بدنبال هم مخترع طب بوده و هشتمی آنها جالینوس بود ، که ریاست باو پایان یافت . جالینوس بقراط را ندیده است ، زیرا از همدیگر شصت و پنجسال فاصله داشتند . و یحیی گوید : بقراط نود و پنجسال زندگانی نمود ، که شانزده سانش را بکودکی ، و دانشجوئی گذرانده ، و هفتاد و نه سال دیگر عالم و معلم بود ، و پس از وفاتش سه فرزند از پشت

خود بجا گذاشت که ، ناساوس^۱ ، و دراقن^۲ ، و دخترش مایا ارسیا^۳ بود که برپسرانش در علم و دانش برتری داشت ، و نوادهایش ، بقراط پسر ناساوس^۴ و بقراط پسر دراقن^۵ بودند و بنوشته اسحاق ، بقراط نود سال زندگانی نمود .

شاگردان بقراط

چه از خاندان او و چه دیگران

لاذن . ماسرجس . ساوری . مکسانوس . فولس . که برجسته ترین شاگردانش بود ، مانیسون . اسطاث . غورس . سنبلقیوس . تائالس .

مفسران کتابهای بقراط

پس از وی تا دوره جالینوس

سنبلقیوس . سطالس ، دیسقوردوس اول . طیماوی فلسطینی . مانظیاس . ارسطراطس دوم . قیاسی بلادیوس . تفسیرکننده الفصول . و جالینوس .

نام کتابهای بقراط و ترجمه ها و شرحها

و تفسیر آنها ، آنچه بزبان عربی درآمده

تفسیرهای جالینوس

کتاب عهد بقراط ، بتفسیر جالینوس - حنین آنرا بسریانی درآورده ، و از خود چیزهایی بر آن افزود. و حبیش و یحیی بن عیسی از آن ترجمه دارند ، در یکمقاله. کتاب الفصول ، بتفسیر جالینوس - و حنین آنرا برای محمد بن موسی بعربی ترجمه کرد - هفت مقاله . کتاب تقدمة المعرفة ، بتفسیر جالینوس - حنین اصل متن ، و عیسی پس از او تفسیر آنرا بعربی درآوردند. کتاب الامراض الحادة ، بتفسیر جالینوس - پنج مقاله ، که عیسی بن یحیی سه مقاله آنرا بعربی ترجمه کرد . کتاب الکسر ، بتفسیر جالینوس - ترجمه حنین

۱- ف (ثاسلوس) . ۲- ف (دارقن) . ۳- ماناریسا اخبار الحكماء ، قفطی

ص ۹۴ . ۴- ف (ثاسلوس) . ۵- ف (دارقن).

بعربی ، برای محمد بن موسی ، چهار مقاله . کتاب اپیدیمیا - جالینوس اولی آنرا در سه مقاله ، و دومی را در سه مقاله ، و سومی را در شش مقاله ، تفسیر نموده ، و از چهارمی و پنجمی و هفتمی تفسیری ندارد ، و ششمی را در هشت مقاله تفسیر نمود که عیسی بن یحیی آنرا بعربی درآورد^۱ . کتاب الاخلاط . بتفسیر جالینوس سه مقاله - و عیسی بن یحیی آنرا برای احمد بن موسی بعربی ترجمه کرد . کتاب قاطیطون ، بتفسیر جالینوس - سه مقاله ، و حنین آنرا برای محمد بن موسی ترجمه کرد . کتاب الماء والهواء ، بتفسیر جالینوس - سه مقاله ، ترجمه اصل متن بعربی از حنین ، و ترجمه تفسیر از حبیب بن حسن است . کتاب طبیعه الانسان ، بتفسیر جالینوس - سه مقاله ، و حنین اصل متن و عیسی بن یحیی تفسیر را بعربی ترجمه کردند^۲ .

ارجیجانس

پیش از جالینوس بوده ، و جالینوس در کتابهای خود نامی از وی برده ، و او را مورد تعرض قرار داده است . از کتابهای اوست : کتاب ...

جالینوس

پس از ششصد و شصت و پنجسال از بقراط ، جالینوس عرض اندام کرد ، و در دوران خود ریاست باو منتهی گردید و او هشتمین رئیس است که اولشان اسقلیبیادس مخترع طب بود . معلم جالینوس ارمینس رومی است و از اغلوqn نیز آموخته و باو مقالاتی نوشته ، و میانشان مناظره‌هایی بوده است .

جالینوس در مقاله اول کتابش در اخلاق ، محاسن وفاداری ، و خوبی آنرا ذکر نموده ، و از گروهی نام برده است که از گرفتار شدن رئیس خود ، تیره بخت و رنجور گردیده ، و وقتی که از آنان خواسته میشد که پرده از مساوی و معایب رفقایشان بردارند ، امتناع ورزیده ، و سختترین آزارها و شکنجه‌ها را ، با بردباری و شکیبائی تحمل نمودند . و این ماجری

۱- در نسخه خطی و چاپی دارد (فسر ذلك الى العربيه عيسى بن يحيى) و با توجه به (الى) کلمه فسر در اینجا همان معنای ترجمه را دارد .

۲- در نسخه خطی و چاپی دارد (فسر الفص حنين الى العربى ، والتفسير عيسى بن يحيى) که در اینجا نیز مراد ترجمه متن از طرف حنین ، و تفسیر از طرف عیسی بوده ، و در اقرب- المموارد زیر کلمه (الترجمه) دارد (التفسير) .

در سال پانصد و چهارده اسکندری رخ داده بود. و صحیحترین چیزیکه دربارهٔ دوره و زمان جالینوس گفته شده، همین است.

حکایت دیگر

جالینوس در زمان ملوک الطوائفی، و در دوران قباد پسر شاپور اشغان^۱ بود، که از وفاتش تا این زمان ما، بنا بر حسابیکه یحیی نحوی، و پس از او اسحاق بن حنین نموده، نهصد سال است.

جالینوس، نزد پادشاهان مقام و منزلتی داشت، و مردمان زیادی از اطراف بسوی او میآمدند، و از آنجائیکه ظالب آسایش مردم بود، بشهرها رفت و آمد میکرد، و بیشتر بشهر رومیه^۲ میرفت، زیرا پادشاه آنجا جذام داشت، و مرتباً او را احضار مینمود. جالینوس با اسکندر افرودیسی بسیار ملاقات داشته، و اسکندر بوی رأس البغل^۳ لقب داده بود، زیرا سری بزرگ داشت.

نام کتابهای جالینوس و ترجمهها

و شرحهای آن

محمد بن اسحاق گوید: از خوشبختیهای حنین این بود که هرچه حبیش بن حسن اعسم^۴، و عیسی بن یحیی، و دیگران ترجمه کردند، بحنین نسبت داده شد، و اگر بفهرستی

۱- اشغان - معرب اشکانیان است. ولی در سلسله اشکانیان (۲۵۰ ق.م - تا ۲۲۰ یا ۲۲۶ م) پادشاهی بنام قباد پسر شاپور، در تاریخ باستانی ایران دیده نمیشود (ر.ک. لغتنامه دهخدا ص ۲۶۶۸-۲۶۷۱).

۲- رومیه نام دوشهر. یکی در روم، و یکی در مدائن، بوده، و یا قوت حموی، رومیه روم را در شمال و غرب قسطنطنیه دانسته و شرح مفصلی در این باره دارد (ر.ک. معجم البلدان).

۳- رأس البغل - کله قاطری.

۴- حبیش بن حسن اعسم، نصرانی، و یکی از شاگردان حنین است که از یونانی و سریانی عبری ترجمه مینمود و حنین او را بر همه مقدم میداشت، و از ترجمههایش اظهار رضایت میکرد. گویند از خوشبختی حنین، مصاحبتی بود که با حبیش داشت، زیرا بیشتر بقیهٔ پاهوقی در صفحهٔ بعد

که حنین از کتابهای جالینوس، برای علی بن یحیی ترتیب داده، نظر افکنیم معلوم خواهد شد، که ترجمه‌های حنین بیشتر بسریانی بوده، و او در ترجمه‌های عربی دیگران، پاره اصلاحات یا کنجکاوی‌هایی داشته است.

ترتیب شانزده کتابیکه طبیبان

آنها بدنبال هم میخوانند

کتاب الفرق - ترجمه حنین، یکمقاله. کتاب الصناعات - ترجمه حنین - یکمقاله.
کتاب الی طوئون^۱ فی النبض - ترجمه حبیب^۲، یکمقاله. کتاب الی اغلوون فی التأتی لشفاء الامراض - ترجمه حنین، دو مقاله. کتاب المقالات الخمس فی التشریح - ترجمه حنین.
کتاب الاسطقصات - ترجمه حنین، یکمقاله. کتاب المزاج - ترجمه حنین، سه مقاله.
کتاب القوی الطبیعیة - ترجمه حنین، سه مقاله. کتاب العلل والامراض - ترجمه حبیب^۳، شش مقاله. کتاب تعرف علل الاعضاء الباطنه - ترجمه حبیب، شش مقاله. کتاب النبض الکبیر - ترجمه حبیب شانزده مقاله، در چهار قسمت؛ و یک مقاله از آنرا حنین بعربی درآورد.
کتاب الحمايات - ترجمه حنین، دو مقاله. کتاب البحران - ترجمه حنین، سه مقاله. کتاب ایام البحران - ترجمه حنین، سه مقاله. کتاب تدبیر الاصحاء - ترجمه حبیب شش مقاله.
کتاب حيلة البرء - ترجمه حبیب بعربی، و شش مقاله اول این کتابرا حنین اصلاح نموده، و چون این کتاب در چهارده مقاله است. هشت مقاله دیگر را نیز، بخواهش محمد بن موسی، حنین اصلاح کرده است.

دنباله پاورقی از صفحه قبل

ترجمه‌هایش بحنین نسبت داده شده، و چه بسا که جاهلان چیزی از کتابهای باستانی بترجمه حبیب میدیدند، و از روی نادانی، بگمان اینکه نسخه نویس در نوشتن نام حنین اشتباهی نموده، بر آن خطی کشیده؛ و بجای حبیب، حنین مینوشتند. و حبیب گذشته از ترجمه‌هاییکه از یونانی بعربی دارد. کتابی نیز بنام: کتاب الزیادة فی المسائل التي لحنین - تألیف کرده است. (ر.ک. تعلیقات فلوکل - ص ۱۳۷) و گویا فلوکل توجه نداشته است که این مطالب را ابن ندیم - چه در اینجا، و چه در جای دیگر این کتاب گفته است.

کتابهای خارج از آن شانزده کتاب

کتاب التشریح - پانزده مقاله . وحنین در فهرست خود از ترجمه آن عبری چیزی نگفته ، و من آنرا بترجمه حبیبش دیده ام . کتاب اختلاف التشریح - ترجمه حبیبش عبری ، دو مقاله . کتاب تشریح الحيوان الميت - ترجمه حبیبش عبری ، يك مقاله . کتاب تشریح الحيوان الحی - ترجمه حبیبش عبری ، دو مقاله . کتاب فی علم بقراط بالتشریح - ترجمه حبیبش عبری ، پنج مقاله . کتاب علم ارسطالیس فی التشریح - ترجمه حبیبش ، سه مقاله . کتاب تشریح الرحم - ترجمه حبیبش عبری ، یکمقاله . کتاب حرکات الصدر والرئة - ترجمه اصطفن بسیل عبری ، و اصلاحیکه حنین برای افتادگیهای آن نموده ، سه مقاله . کتاب علل النفس ترجمه اصطفن بسیل و اصلاح حنین ، برای پسرش دومقاله . کتاب الصوت - ترجمه حنین عبری برای محمد بن عبدالملک زیات ، چهارمقاله . کتاب حركة العضل - ترجمه اصطفن بسیل ، و اصلاح حنین ، دو مقاله . کتاب الحاجة الى النبض - ترجمه حبیبش ، یکمقاله . کتاب الحاجة الى النفس - ترجمه اصطفن ، یکمقاله ، و حنین ترجمه از نصف آن دارد . کتاب العادات - ترجمه حبیبش ، یکمقاله . کتاب آراء بقراط وفلاطن - ترجمه حبیبش عبری ، ده مقاله . کتاب الحركات المجهوله - ترجمه حنین عبری ، یکمقاله . کتاب الامتلاء - ترجمه اصطفن ، یکمقاله . کتاب منافع الاعضاء - ترجمه حبیبش ، و اصلاح حنین برای افتادگیهایی که داشت ، هفده مقاله . کتاب افضل الهيئات - ترجمه حنین بسریانی و عربی ، یکمقاله . کتاب خصب البدن - ترجمه حبیبش ، یکمقاله . کتاب سوء المزاج المختلف - ترجمه حنین ، یکمقاله . کتاب الادوية المفردة - ترجمه حنین ، یازده مقاله کتاب . الاورام - ترجمه ابراهیم بن صلت ، یکمقاله . کتاب المنی - ترجمه حبیبش ، دو مقاله . کتاب المولود لسبعة اشهر - ترجمه حنین ، یکمقاله . کتاب المرأة السوداء - ترجمه اصطفن ، یکمقاله . کتاب ردائة التنفس - ترجمه حنین برای پسرش ، سه مقاله . کتاب مقدمة المعرفة - ترجمه عیسی بن یحیی ، یکمقاله . کتاب الفصد ترجمه عیسی بن یحیی ، و ترجمه اصطفن و عیسی . کتاب الذبول - ترجمه حنین ، یکمقاله . کتاب صفات لصبی یصرع - ترجمه ابن صلت بسریانی و عربی ، یکمقاله . کتاب قوى الاغذية - ترجمه حنین ، سه مقاله . کتاب التدبير الملطف - ترجمه حنین ، یکمقاله ، کتاب الکیموس - ترجمه ثابت ، وشملی ، وحبیبش عبری ، یکمقاله . کتاب (ادکار) ارسطراطس فی مداواة الامراض - ترجمه اسحاق بن حنین^۱ . کتاب تدبير بقراط للامراض الحادة - ترجمه